

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

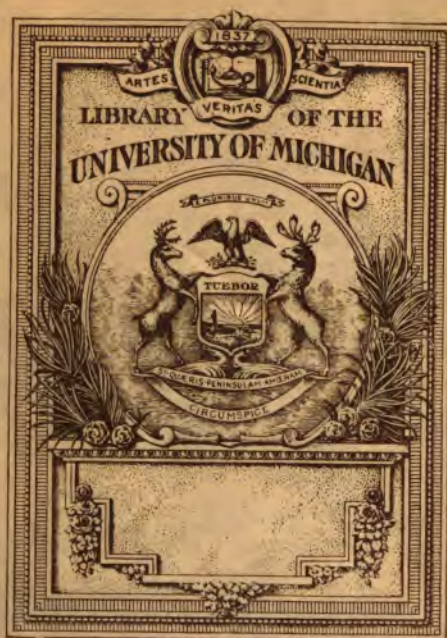
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

180 11463
GEOGRAPHIAE ET HISTORIAE

DD

801

B14

D85

DUCATUS MAGNI

BADENSIS

6-
PRIMAE LINEAE.

AUCTORE

CAROLO GEORGIO DÜMGÉ

ACAD. RUPERTO-CAROLINAE D. L. ATHENAEI GAL-
LICO-AVENIONENSIS DE CLAUSA VALLE SODALI.

P A R S I

HEYDELBERGAE

IN OFFICINA MOHRII ET ZIMMERII ACADEMICA

MDCCGIX.

5.14.2.6.

D. M.

DOCTISSIMI, ORNATISSIMI VIRI

ADOLPHI FRIDERICI

TRENDELENBURG D.

S. PALATII CAES. COMITIS,

AUGUSTISS DAN. REG. A. CONSIL.

IN REBUS PUBLICIS,

ICTI ANTECESSORIS PRIMARI,

ORD. ICTORUM DE JURE RESPONDENTIIUM

PRAESIDIS PERPETUI

IN ACADEMIA REGIA KILONIENSI.

ITINERIS PER CATTORUM TRACTUS ET INFERIORIS

SAXONIAE PARTEM AD AQUAS PYROMONTINAS

COMITIS AMICISSIMI,

IMMO PARENTIS.

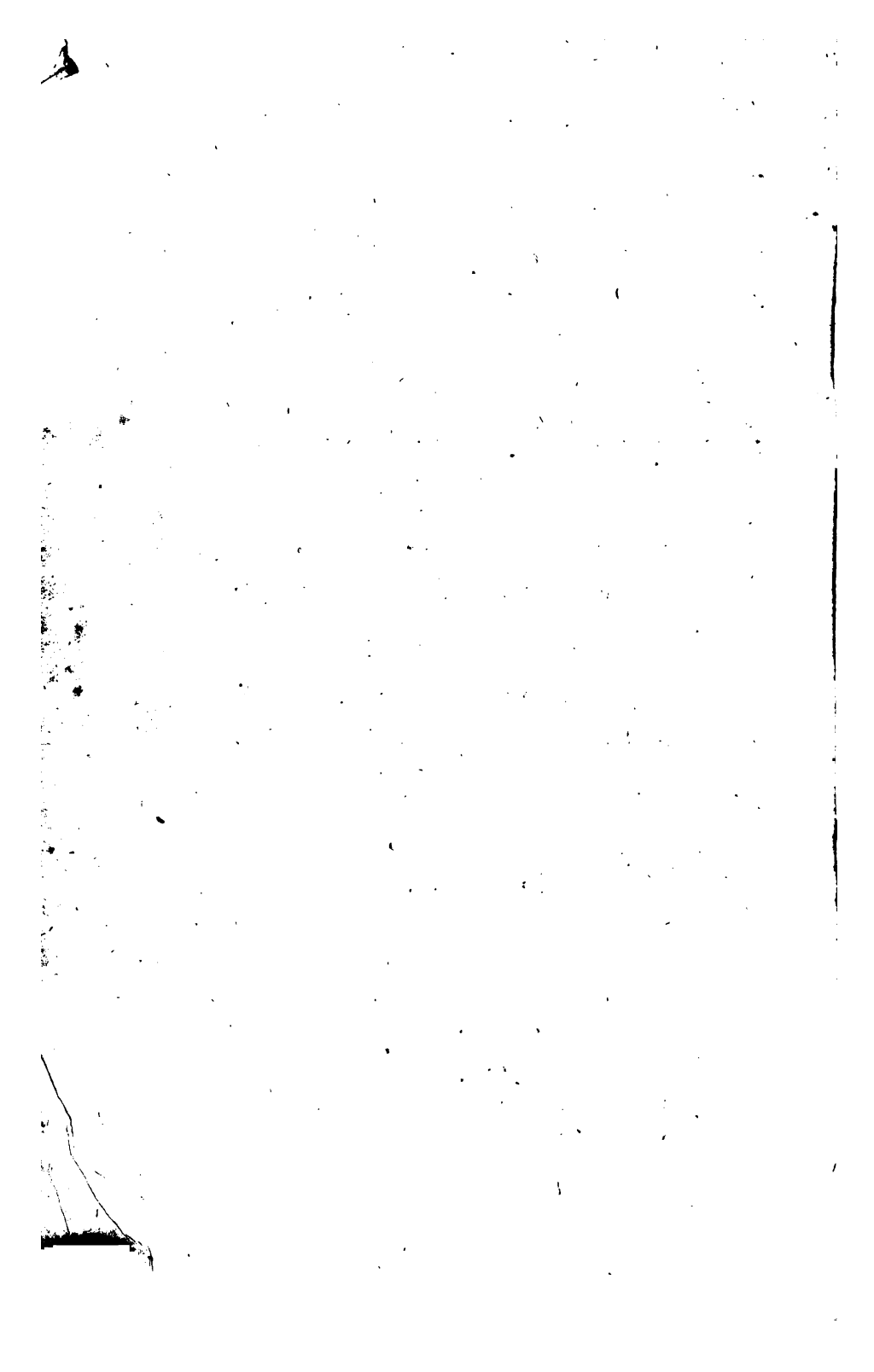
HOCCE PIETATIS AC PERPETUI DESIDERII

QUALICUNQUE MONUMENTO

V. S. L.

A.

Ref 3-20-33 1126

Paucis praefandum exiguis pagellis. Palam ostendebatur argumenti desiderium; praescriptum Academiae legibus idioma latinum brevitatis insuper studium commendabat. Notularum frequentium ratio duplex: roboranda dicta probationibus in materia simili, suppeditanda, Gymnasiorum praesertim doctoribus, auxilia. Affectationem sane procul abesse noverint familiares. Documentorum ubique fidem sectati, non nisi probata proferre, et in geographicis recentissima, nitebamur. Egregiam in ea re nobis operam praestitit indefessa solertia amici generosissimi LAMB. BÜCHLER, Celsiss. M. D. Ministerio à secretis. Is equidem pro eo, quo accenditur in optima quaevis et res patrias studio, cumulat quoque muneris occupationibus impediri non potuit, quominus nostris desideriis jugiter adesset, occurreret, anteiret. Per-

plurima debemus officiis ac meritis ornatissimi viri rerumque Badensium peritissimi Jo. FRID. EICHRODT, S. M. D. à consiliis sanctoribus, qui summâ nobiscum liberalitate de suis communicavit. Primus audendi suasor idem ac hortator extitit vir illustrissimus, desideratissimus FRID. CREUZER, L. Gr. apud Lugdunenses Professor, quem modo nostris ereptum lugebant, jam redditum plaudunt cum bonis omnibus Musae Palatinae. Nec defuit auspiciis eventus. Placuit Summis studiorum Badensium Moderatoribus indulgere specimini solenni suffragio et singulari rescripto clementiss. testificari coepta favorem, adscito simul inter compendia libello. Hoc autem, quemadmodum insignis humanitatis et gratiae praeclarum indicium, ita laborum adhuc laetissimum incitamentum. Pars altera, provinciarum Badensium historiam una cum potioribus Germanicae momentis perstringens, proxime prelo subjicienda, brevi post intervallo publicabitur.

Heydelbergae XV. Calend. Octob.

MDCCCIX.

GEOGRAPHIÆ ET HISTORIÆ DUCATUS MAGNI BADENSIS.

PARS I.

GEOGRAPHICA.

Tractus illi terrarum, quibus hodie magnus Badæ Ducatus componitur, variis adhuc addicti dominiis, non nisi nostrâ, quam vivimus, ætate, adeoque brevissimis temporum intervallis, coaluerunt. Regionum fere nobilissimam partem inclytos olim ac potentissimos Zaringiae Duces, AUGUSTISSIMÆ FAMILIÆ satores, imperio rexisse, fidem faciunt annales. Per annorum decursus rerumque vicissitudines provinciae, comitatus, dynastiae Consanguineis Augustissimis Austriacis, Helvetiis, Gallis, Suevicæ denique nobilitatis ordinibus concesserant. Studiis tandem domesticis, victricibus

2.

Galliarum consiliis et armis oppressa respublica vix non milennis. Universae Germaniae mutata facies, regnis, principatibus translatis, abolitis. Annuit inter turbas Numen Badensium rebus, hereditatis avitae opimam partem, eamque ditissimis auctam incrementis cum regia dignitate PRINCEPS OPTIMUS, SAPIENTISSIMUS post secula recuperavit.

Commune autem BADAE vocabulum, provinciarum universitatem complectens nec gentis ullius unquam vere fuit neque regionis. Antiquitus inauditum, exeunte demum seculo XI appellari coeptum, siquidem tunc Germaniae nobiles a castris desumere gentis cognomen. Secutus exemplum HERMANNUS II Marchio, vocabulum mox inde familiae, lapsu temporis et usu terris ipsis inhaesit.

Tabulae geographicae.

Karte des Königreichs Wirtemberg und des Großherzogthums Baden, nebst den angränzenden Ländern, von E. v. ZUCCHERI. 1809.

Scriptores.

Descriptio magni Ducatus geographico-statistica universalis desideratur; parari fama est, adhuc inserviunt:

Organisation der Baden'schen Lande. Mannheim 1803. II. 8.

R. F. A. von HOFF, das deutsche Reich vor der

franz. Revolution und nach dem Frieden zu Lt.-neville. Gotha 1801. 1805. II. 8.

GEO. HASSEL statist. Umriss der sämmtl. europäisch. Staaten. Braunschweig 1805. II. fol,

(MAIER) geogr. topogr. statist. Lexicon von Schwaben. Ulm. 1791. 92. II. 8.

Situs geogr.

Latitd. $47^{\circ} 37' 39''$ — $49^{\circ} 45'$ Long. $26^{\circ} 8'$ — $27^{\circ} 30'$

Germaniae recentis (ut et priscae magnae s. barbarae) terminus austro-occidentalis, milliarum plus 55 serie continua ad Rhenum porrigitur. Latitudinis inaequalis; qua maxime in orientem patet, milliarum fere 20, 2 — 3. qua arctius contrahitur. — *Regiones orbis terrar. parallelae. Corollaria.*

Limites.

Ab occid. et merid. Rhenus cum lacu Bodamico naturales; ab oriente Wirtemb. Regnum et M. D. Herbipolens. a septentr. Principat. Schaffnaburg. et M. Hassiae Ducatus. 1)

Superficies.

Milliarum $\square$ circa 279 - 280. Ex his juris heredit. vix ultra 60, reliqua accessionum.

-
- 1) Fundamenta limitis politici jus antiquum; Deput. Imper. recessus noviss. Instrum. foederis Rhen. et subsecutae transact. particulares e. g.

Divisio politica.

General-Ausschreiben über die Eintheilung des Großherzogthums Baden in Bezirke. (*Bad. Regier. Blatt* 1807. Nro. 23.) *Emendationes, additiones, restrictiones* *ibidem* 1807. Nro. 30, 38, 44, — 1808. Nro. 5. 15.

Statuuntur universi Ducatus provinciae tres, subdivisae in Archisatrapias et Satrapias (*Ober-Aemter und Aemter*), Advocatias, quas vocant provinciales ac Praeposituras (*Landvogteyen und Obervogtey-Aemter*), quibus Satrapiae supremae potestatis et meri dominii (*die standes- und grundherrlichen Aemter*) subjiciuntur. 2) Praeposituras istas in catalogo asteriscis notabimus.

PROVINCIA RHENI SUPERIORIS, s. COMITIVA PROVINCIALIS. (*Die Provinz des Oberrheins oder Badische Landgrafschaft.*)

PROV. RHENI MEDIA s. MARCHIONATUS. (*Prov. des Mittelrheins od. Bad. Markgrafschaft.*)

PROV. RHENI INFERIORIS s. PALATINATUS. (*Prov. des Unterrheins od. Bad. Pfalzgrafschaft.*)

cum REGE WIRTEMB. 16 Apr. 1807. 23. Apr. et 31. Dec. 1808. (*Bad. Reg. Blatt* 1807. Nro. 25. 1809, Nro. 3. 4.) — cum M. D. HERBIPOL. 17. May. (*ibid.* 1807. Nro. 24.)

2) *Bad. Reg. Blatt.* 1807. Nro. 44. — 1808. Nro. 1. p. 2. sqq. Nro. 5. p. 47. Derogatur his con-

De singulis breviter:

PROVINCIA RHENI SUPERIORIS.

Tabulae.

Necdum extant.

Scriptores.

W. J. SCHMIDT das obere Fürstenthum, geogr. statist. topographisch bearbeitet. Carlsr. 1804. 8.

G. L. HARTMANN Versuch einer Beschreibung des Bodensees. St. Gallen. 1808. 8.

Ueber die natürliche Beschaffenheit des Breisgaues; erster und zweyter Versuch. Freyburg 1806. 8.
Dritter Versuch. ibid. 1809. 3)

MUELLER Beschreibung von Fürstenberg. Ulm 1803. 8.

Situs geogr.

Lat. $47^{\circ} 37' 39''$ — $48^{\circ} 12'$ Long. $25^{\circ} 3'$ — $27^{\circ} 8'$

Orditur a viciniis oppidi *Buchhorn* ad Lacum Bodanicum *Basileam* usque procedens, hinc ad septentr. flexa terminatur ad oppidum *Kenzingen*, antiquae *Brigoviae* limitem.

---

stitutionibus edicto novissimo d. d. 20. Maii 1809; accedit supr. jurisdictionis custos, legum interpres ac vindex Advocatus Fisci (*Kron-Anwald*) *Reg. Blatt.* 1809. Nro. 22. p. 214.

- 3) Exiguæ quidem molis pagellae, sed rerum ditissimae et quas vel voluminibus anteponas.

Limites.

Rhenus et mare Suevic. ad occ. et austr., ad
or. Wirt. Regn. ad sept. Provincia media.

Superficies.

Milliarum □ 130 et ultra.

Partes integrantes.

Terrae v. Brisgoviae Badensis.	M. □ 22
Accesserunt pace Lunevill. et recessu Dep. jinp.	
1803. Ditiones Episcop. et Capituli vet. Constant. una cum Abbat. Augiae Divitis et Oeningen.	8
Monaster. immed. Salemit. et Petrohus	6
Oppida imper. Ueberlingen et Pfullen- dorf cum territoriis	3
Satrap. Spirensis Neuhausen	¼
1806. Paeif. Presburgensi.	
Brisgovia Austriaca	46
Principatus Fürstenbergens. (paucis ex- ceptis)	38
Comit. Prov. Klettgoviens. et C. Bondorf.	6
Principat. Thengen.	½
Ditio Principis Arausionens. Hagnau	¼
Except. Brisgov. v. Bad., Austr., Princ. Const. et oppid. imper., caetera juris supremae potest. et quaedam. meri domini. 4)	

4) De terris proprietatis (*Eigenthumslanden*), su-

Distinguuntur universae Provinciae Satrapiae
51; ex his proprietatis 29.

1. AS. Badenweiler zu Müllheim.	16. AS. Pfullendorf*
2. S. Beuggen.	17. — Reichenau *
3. AS. Blumenfeld *	18. — Roetteln zu Loer- rach.
4. S. Böhlingen.	19. S. St. Blasien.
5. AS. Bondorf. *	20. — St. Peter.
6. S. Bottmaringen.	21. AS. Schoenau. *
7. AS. Breysach.	22. — Seckingen.
8. — Constanz.	23. — Schliengen.
9. — Freyburg.	24. — Stäuffen.
10. — Freyburg (civit.)	25. — Tryberg. *
11. — Heitersheim.	26. — Überlingen *
12. — Hochberg.	27. — Villingen. *
13. — Kenzingen.	28. — Waldkirch.
14. S. Markdorf.	29. — Waldshut.
15. AS. Moersburg. *	

Supremae potestatis 22.

- PRINCIPAT. FÜRSTENBERG. 4. S. Haslach.
1. S. Blumberg.	5. — Heiligenberg.
2. — Donaueschingen.	6. — Hüfingen.
3. — Engen.	7. — Löffingen.

---

premae potest. (*Hoheitslande*) et meri domi-
nii (*Grundherrl. Besitzungen*) earumque juri-
bus ex lege publica civitatum foederis Rhen.
in lect.

8. S. Moehringen.	17. S. Petershausen.
9. — Moeskirch.	18. — Salem.
10. — Neustadt.	PRINCIP. KLETTGAU.
11. — Stühlingen.	19. S. Ueber Forchheim
12. — Voehrenbach.	zu Riegel.
13. — Wolfach.	20. — Jestetten.
MARCHIONUM BADENS.	21. — Thiengen.
14. S. Ebringen.	PRINCIP. THENGEN.
15. — Herdwangen.	22. S. Thengen.
16. — Hilzingen.	

PROVINCIA RHENI MEDIA.

Tabulae.

Marchionat. vet. Bad. et Hochberg. typis diligentissime descripserunt JOH. MORELL et DAN. BEUCH; edid. JANSSON, WAESBERGII, SCHENCK et VALK.

Scriptores. 5)

J. W. SCHMIDT die badische Markgrafschaft, Karlsruhe, 1804. 8.

-
- 5) Terrarum vv. Badens. topographiam moliebatur, eumque in finem plurima congesserat vir optime de patria meritis J. CH. SACHS. Fato prohibitus exsolvere non potuit saepe promissam. Ferunt suppellectilem a familia custodiri, quam ut eruditorum votis concedat, denuo deprecamur.

W. L. WILLIUS Beschreibung der Markgrafschaft
Hochberg. Nürnberg. 1783. 8.

K. F. W. JÄGERSCHMIDT, das Murgthal. Nürnberg.
1800. 8.

C. W. F. L. VON DRAES Beyträge zur Kulturgesch.
und Statistik von Baden. Karlsruhe 1796. 8.

Situs geogr.

Lat. 48° 12' — 49° 12' — Long. 25° 19' — 26° 29'.

Limites.

Ab occasu Rhenus, ab austro prov. superior,
ab oriente Wirt. regnum, a septentrione prov. in-
ferior.

Superficies.

Milliarium fere 82 — 83.

Partes integrantes.

Si ditiones Bada-Brisgovicas exceperis, pro-
vinciae superiori adscriptas, Marchionatus vetus
Badarum universus milliar. □ 38

Accedunt: ab anno

1803 Episcopat. argentinens. cis Rhenum s.

Principatus Ettenheimens. . . 10

Pars cisrhenana comitat. Alsato-Has-
siaci Hanau-Lichtenberg, s. Sa.
trapiæ Lichtenau et Willstaedt . 5

Ditio Nassoviens. Lahr. 2½

Comitatus Gengenbacensis recens conflatus ex oppidis pridem imperia-
lib. Offenburg, Gengenbach et
Zell cum territoriis, ac valle li-
bera imméd. Harmersbach 6

Episcopatus Spirensis cis Rhenum (ex-
cepto uno oppido Waibstadt,
—provinc. inf. adscripto.) 11

Abbat. *pridem mediatae*: Lucidae Vallis,
Schwarzacens. ac Albae Dominar. *Im-*
mediat: D. Ettonis Monasterium, omnium
Sanct., Gengrnba. Odenheim. 4

1806 Ortenavia Austriaca 5

Possidentur omnes jure proprietatis, nec nisi
particulæ quaedam meri dominii; constituunt 24
Archisatrapias.

1. AS. Achern.	13. S. Kislau.
2. — Baden.	14. — Kork.
3. — Bischoffsheim.	15. — Lahr.
4. — Bruchsal.	16. — Mahlberg.
5. — Bühl.	17. — Oberkirch.
6. — Carlsruhe.	18. — Offenburg.
7. — Durlach.	16. — Pforzheim.
8. — Eberstein.	20. — Philippsburg.
9. — Ettenheimmünster.	21. — Rastadt.
10. — Ettlingen.	22. — Schwarzach.
11. — Gengenbach.	23. — Stein.
12. — Gernsbach.	24. — Steinbach.

PROVINCIA RHENI INFERIORIS.

Tabulae geogr. 6)

Cura prae caeteris et nitore commendantur:

Specialkarte des Rheinlaufs von Strasburg bis Bingen und den umliegenden Gegenden beyder Ufer bis in die Gebirge; von DEWARAT fol. IV.

Lauf des Neckars von Heilbronn bis Mannheim, herausgeb. v. J. L. C. RHEINWALD, zusammenges. v. DEWARAT.

Specialkarte von dem Odenwald, dem Bauland und einem Theil des Spessarts nebst den angränzenden Ländern am Rhein und Neckar. v. J. G. HAAS.

Scriptores.

JOH. GOSW. WIDDER Versuch einer vollständ. geogr. histor. Beschreib. der Pfalz am Rhein, Frankfurt 1786. ff. IV. 8. vol. I. et II.

P. WUNDT die Bad. Pfalzgrafschaft, geogr. statist. topogr. bearbeitet. Karlsruhe 1804. 8.

SCHROEPF Statistik von Wirzburg. Wirzburg, 1799. 8.

-
- 6) Extat tabular. vet. Palatinatus uberrima copia, maximam vero partem ad usum facile desideres. Catalogum recenset THEOD. TRAITTEUR (*über die Grösse und Bevölkerung d. rhein. Pfalz. Mannh.* 1789. 8. p. 22. s.) — Scriptorum indicem suppeditat: *Topogr. pfälz. Bibliothek. Mannh.* 1785. 89. 1802. III. 8.

Situs geogr.

Lat. 49° 12' — 49° 45'. Long. 26° 8' — 27° 25'.

A meridie ad septentr. sc. a Philippopoli ad med.

Stratae mont. milliar. 9.

Ab occasu in orientem, qua maxime protenditur,

sc. a Rheno ad Moen. et Tuber. mill. 11.

Limites.

Ab occid. Rhenus, ab austro prov. media, ab oriente Wirtemb. regn. et M. D. Herbipol; ad boream princip. Schaffnab. (sylva: *der Spessart*) et M. Hassiae Ducat.

Superficies.

Milliarium forsan 64 — 66.

Partes integrantes ab anno

1803. Pars veteris Palatinatus cis Rhenum, excepto uno vico *Weingarten*, pridem litigioso et *AS. Durlach* statim adjudicato, Milliar. □. 17

1806. Principat. Leiningensis cum ditionibus

Comitum a Leiningen-Neidenau et Bil-

ligheim. 28

Possessiones Princip. et comit. à Lö-

wenstein - Wertheim cis Moe-

num, quibusdam exceptis 15

Ditiones Principis a Salm-Krautheim

ad ripam septentr. fluvii Jaxt. . . 5½

Provinciae recens acquisitae juris supr. potestatis, pars meri dominii. Constituunt Archisatrapias et Satrap. 44, quarum 16 proprietatis et in his quaedam meri dominii.

1. S. Bretten.	8. Mannheim (civit.)
2. — Eppingen.	9. AS. Miltenberg. *
3. AS. Gochsheim in	10. — Mosbach. *
Gochsheim.	11. S. Neckergemündt.
4. — Gochsheim in O-	12. — Neck. Schwarzach.
denheim.	13. — Schwetzingen.
5. — Heydelberg.	14. AS. Waibstadt *
6. Heydelberg (civit.)	15. S. Weinheim.
7. S. Ladenburg.	16. AS. Wertheim. *

Juris Supremae potestatis 28.

PRINCIP. LEININGEN.	11. S. Lohrbach.
1. S. Amorbach.	12. — Miltenberg.
2. — Bischofsheim.	13. — Mosbach.
3. — Boxberg.	14. — Mudau.
4. — Buchen.	15. — Schüpf.
5. — Burken.	16. — Sinsheim.
6. — Eberbach.	17. — Walldüren.
7. — Hardheim.	PRINCIPATUS ET COMITAT.
8. — Hilsbach.	WERTHEIM.
9. — Külsheim.	18. S. Brombach.
10. — Lauda.	19. — Freudenberg.

20. S. Gerichtstetten.	25. S. Grünsfeld.
21. — Rosenberg.	26. — Krautheim.
22. — Rothenfels.	COMIT. A LEININGEN.
23. — Wertheim.	27. S. Neidenau.
PRINCIP. A SALM-KRAUT-	COMIT. AB HOCHBERG.
HEIM.	28. S. Zwingenberg
24. S. Ballenberg.	

Soli indoles et vicissitudines in superficie.

Regionum longe maxime pars in montosis; utpote saltus illius veteris Hercynii tractus amplissimi. Caetera depressa vallium et qua Rhenum adspicit ora, laetissimi campi. Deserta vel uliginosa frustra quaesiveris. Etenim elevatio soli non mediocris in Provincia superiori 667 pedum supra mare definita. Vasta planities centum fere mill. $\square$ orientem versus in colles et ardua montium clementer adsurgit. Interpositae praeruptis venustissimae valles blande demulcent loci stuporem, ut juxta majestatem et jucunditatem vix non ubique reperias. Hortum veluti zona circumcingunt fluviorum nobilissimi RHENUS ab occasu et meridie cum Mari Suevico, ab ortu NICRUS et MOENUS. Ingens praeterea multitudo minorum fluminum, amnium, rivulorum e montium faucibus prorumpit, irrigandis pascuis, agris, movendis opificiis aequae perutilis. Plurima pars Rhenum anfractibus petit, reliqua Danubio et Nicro aliisve miscetur.

Montes.

Altissima juga Hercynii saltus in occasum extremitates; nudi vertex, longinqua hyems, tempestatum aestu scena frequentior. Ceteroquin abhinc fluviorum discessus in orbis regiones 7) et septemgemi Danubii fontes. Qua magis demittunt fastigia, piniferis, denique frondosis obsita sylvis. Mutationum ubique per fluctus et ignes indubitata vestigia 8) quarum quidem epochas definire ne quis praesumat. 9) Metallorum et fossilium ingens copia, fodinarum antiquissimae, proventus a seculis uberrimi, metallicorum ultra quingentos, vectigal amplissimum. Aquarum medicarum nota fre-

-
- 7) Schneeschmelzen. Usus insignem praebent in veteris et medii aevi notitia geographica, siquidem provinciarum et pagorum divisio ex iis cum primis derivanda. *Exempla in lectionibus.*
  - 8) Docent cujusvis generis petrefacta, Phytotyporum et Zootyporum ocean. numerus; Lavarum strata, Basalti obvia phaenomena. — *Petrefacta diluvii testes, et ubi cuncta silent, ipsi lapides eloquantur necesse est.* CAR. LINNAEUS in *Comment. Acad. Holm. Vol. II. p. 190.*
  - 9) Quis conscripsit origines Alpium et Caucasi aut montium lunae natales? BUANET. *Theoria saera telluris.* II. 10.

quentia, fama vetus et undae salubritas. Nec desunt naturae ostenta, deliciae, lusus. Lacus in editis scopulorum iique phaenomenis conspicui; cataractae, torrentes; antra, saxorum hiatus, moles, imagines, aliaque luxuriae petulantis praestigia.

MONTES PRAECIPUI.

A. PROVINC. SUPERIORIS.	ARCHISATRAP.	ELEVAT.
Feldberg.	Neustadt.	4670.
Belchen.	Roetteln.	4353.
Kandel.	Waldkirch.	3901.
Koehlgarten.	Roetteln.	3792.
Rohrkopf.	—	3630.
Blauen.	—	3595.
Stockberg.	—	3358.
Sirnitz. *)	Badenweiler.	3351.
Marzeller Eggerten.	Roetteln.	2898.
Sengelberg.	Badenweiler.	1396.
Luginsland.	—	1079.
Hünersattel.	Hochberg.	
Kaiserstuhl. 10)	—	

*) Bey den drey Höfen auf dem Kreuzweg.

10) Vulcanicis adnumeratur ab autore laudatiss. specimen (*über die natürliche Beschaffenh. des Breisgaues*) spec. I. — Fridem notaverat cl.

- *) **VALLER** Hercyniae: Elzthal, Elzacherthal, Guttacherthal, Simonswalderthal, Glotterthal, Schönauerthal, Münsterthal, Multenthal, Petersthal, Ibacherthal, Falkensteinerthal, Wiesenthal, Rheinthal, Hafslacherthal, Biberthal, Prechthal.

B. PROV. MEDIAE: ARCHISATRAPIAE.

Yberg 11)	Oberkirch	
Seekopf	—	
Gründten	—	
Mahlberg 12)	Mahlberg	
Hoehekopf	Eberstein	2560
Mannslohe	—	2236
Oellache	—	1456
Jaegerberg	—	
Tafelberg	—	
Forgelberg	—	

ERNHART (*Badisches Mineralreich; Magaz. von und für Baden* 1802. P. 2. p. 326.) —
 Extat libellus singularis Academici Argentiniensis **DIETERICH**.

- 21) Naturae cumulantis insigne phaenomenon.
ERNHART l. c. p. 315. — (*Magaz. v. u. f. B.* 1803. P. 1. p. 71 — 104.)
- 22) *Der Schlofsberg*; vulcanicis adscribitur ab ill.
ERNHART l. c. p. 332.)

Teufelsmühle ———
 Staufenberg 13) ———
 Hagenschiefs. Pfortzheim

*) VALLES: Bühlerthal, Enzthal, Kinzigerthal,
 Hochstetterthal, Murgthal, Harmersbacher-
 thal, Loothal, Schutterthal, Renchthal.

C. PROV. INFER. ARCHISATRAPIAE.

Königsstuhl. Heydelberg 2050. 14)
 Spornberg 15) ———
 Oelberg 16)
 Wagenberg 17) Weinheim

13) *Mercuriusberg*; ab imagine *Mercurii* multis a
 Romanorum aetate seculis in apice conspicua,
Thermas Badarum nuper transposita.

14) Ex calculo amicissimi Collegae nostri acad.
 CHR. ZIMMERMANN, Philos. Doct.

15) Prope *Dossenheim* ad Stratam montanam; inter
 vulcan. recenset cl. GUETHE (*Reise durch
 die Bergstrasse und die Neckarthäler der Mit-
 telpfalz. Pfülz. Mus. 1784. VII. 640. f.*)

16) Ad vicum *Schriefsheim* Stratae mont. Festivus
 ibi naturae lusus, vulgo *der Edelstein*. GUE-
 THE l. c. p. 622.

17) De strombis fossilibus, conchis venereis (*Ita-
 lor. bocca crenata*) hic olim obviis cf. KEYS-
 LER (*Reisen. Hamburg 1778.*) P. II. p. 1466.

Winterhauch

Mosbach

Montosa ad Moenum.

Miltenberg

*) VALLES: Neckarthal, Gorkheimerthal, Birkenauerthal etc.

Sylvae.

Universas fere Ducatus nostri regiones Hercynii s. Martiani saltus antiquissimi nonnisi tractum fuisse, supra memoravimus. Saltus illius ingentis, ab HELVETIORUM inde finibus adusque CHERUSCORUM SAXONIAE sedes porrecti, nec ipsis adeo Romanis ante DRUSUM lustrati 18). Postmodum Franciae Merovingicae regum venationibus exoptatus 19), concessionibus, dona-

18) FLORI Epitome rer. Roman. L. IV. c. 12.

Tentaverat ante JULIUS CAESAR, ast ultra progredi non ausus (IDEM. L. II. c. 10.) nimirum fortasse memor *Ciminii* saltus. l. c. L. I. c. 17. JULIANI quoque Imperatoris aetate, sylvae prisca formido, (AMMIAN. MARCELLIN. L. XVII. c. 1.) ideoque tamdiu Romanis incogniti Danubii fontes, Plin. H. N. L. XXXI c. 2. AUSONI Mosella v. 424.

19) Antiquissimi Francorum reges venationibus impensius vacabant pro genio populi. Invitabat prae caeteris opportuna regio procera sylva-

tivis in ecclesias imminutus et paulatim excisus; jam quantum mutatus ab illo! Crederes ipsum cum asperitate vocabulum recessisse 20). Sed fama superstes; et quidquid sylvarum in nostris oris, Hercyniae residua haud inepte compellaveris; 21) pars magna tuetur priscum cognomen,

---

rum, ferarum abundans. Palatiorum inde ac Forestarum frequentior copia regumque secessus. Catalogum satis amplum exhibet DU CANGE (Glossar. v. *Foreste dominicum*. — Foresta reg. sylvae odoniana; (*Bannforst des Odenwaldes*) Cf. Diplomata LUDOVICI PII. Cod. Lauresh. T. I. p. 46. 49. 154. SCHNEIDER Erb. Hist. Urkundenb. p. 493. 5. — Foresta *Virnheim*. Cod. Lauresh. T. I. p. 14. 266. 378. Foresta in *pago Elizinae*; Dipl. ALBERTI Imp. GUDENI Cod. diplom. T. III. p. 9. Spicileg. tab. vet. p. 480. Foresta reg. *Forchahi*; Dipl. HENRICI II. SCHANNAT. Hist. Ep. Worm. Cod. probat. Nro. XL. — Donationes factae primitus reservato jure regali. Cf. Diplomata DAGOBERTI Regis, CAMOLI MAGNI, LUDOV. II. OTTONIS. Iet III, Imp. SCHANNAT l. c. Nro. I, IX, XXIII, XXXI.

20) De sylvae Hercyniae recentioris ambitu, finibus etc. *in lection*.

21) Vocabula jam regionum innumera; nullius usus.

passim et vultum. Caeterum hodieque vastissimae sylvae 22) nec modo in montosis; est etiam planis suum decus et gloria frondis. Variant ex indole regionis ac soli PINETA, QUERCETA, FAGETA, CARPINETA, CASTANETA; arborum et fruticum in quoslibet usus infinita propago 23). Cura praestantior, opulenta commercia 24).

Regiones praecipuae.

A. PROVINCIAE SUPERIORIS.

Sylva Hercynia κατ' ἐξοχὴν, cum primis Brisgoviae superioris, vallis *Kinzig* et Comitatus. *Baar*.

22) Detrimentum ingens terris Badensibus infixit ERNESTUS FRIDERICUS Marchio Durlacensis cedendo Satrapias *Altensteig* et *Liebenzell* sylvarum ditissimas. cf. SACHS (*Geschichte der Markgrafschaft Baden*) P. IV. p. 271. 273.

23) Nobilior pars montis *Hagenschiefs* consita arboretis et fruticetis exoticis Americae septentrionalis curante forestarum Badensium illustriss. Praefecto L. B. DE DRAIS.

24) E solo Marchionatu, nequidem universo, 1801 lignorum proventus (*Erlöfs aus verkauftem Holländer-Holz*) = 105000 fl. (*Magaz. v. u. f. Baden* 1803. P. I. p. 105 — 113.)

B. PROVINCIAE MEDIAE.

Comitat. Eberstein.

Principat. Ettenheim. 25)

Sylva Hart. 26)

Aquae.

Aquarum, ut diximus, effusa luxuries; fluvii, lacus, amnes, rivi, rivuli, fontium crystalla, scaturigines, ubicunque spectaveris. Lactissimum inde provinciis decus, insignis fertilitas, comoda vitae ac commerciorum. Etenim illorum ope cataractae, aquaeductus; ex arduis intimisque sylvarum recessibus in planum delata ligna, 27) agitata molendina frumenti, olei, lini, nicotianae; pistrinae, fullonicae; tympana, torculi, moletrinae; officinae tinctoriae, coriariorum, chartariae, pulveris pyrii, salinariae, fabricae armorum; secata ligna, parata metalla et opera chemica.

---

26) Inter *Mühlburg* et *Graben*; pars maximae olim Craichgovicae Forestae, aevo medio celeberrimae LUTHERARD (*Lufshart*) cf. Diploma HENRICI IV. Imp. Acta Acad. Theod. Palat. T. III. p. 275.

27) Prae caeteris amnes: *Aitrach*, *Kinzig*, *Murg*, *Enz*.

Eminet inclytus inter flumina RHENUS, aurum sinu gestans 28), tergo navigia, fama rerum gestarum toto orbe celebratus 29). Deus habitus antiquissimis Germaniae populis ac nunc quoque *Terminus*. Ab illo NICRUS, aurifer idem 30) et navigabilis. Alluit MOENUS angusto quidem spatio 31). — Minorum sequentes:

A. PROVINC. SUPER.	ARCHISATRAP.	EXCIPIT.
Andelsbach	Pfullendorf	Ablach
Brege	Princ. Fürstenb.	Danubius

28) Aurifera Rheni littora neque vv. ignorata. DIODOR. SICUL. Biblioth. L. V. c. 27. NONNI Dionys. L. XLIII. v. 30 — 33. — E recentioribus adnotarunt: JÆNICUS; Exeges, Germ. L. VII. c. 9. 10. FREHER Orig. Palat. VII. p. 84. sqq. Extat illustr. SCHÖRFFLINI Diss. singularis de auro Rhenensi alsatico. Alsat. illustr. T. I. p. 29. sqq.

29) Perpetuum quippe Martis theatrum: „in alias terras peregrinari Mars, hic sedem fixissè videtur.“ FAMIANUS STRADA de Bello Belgico Dec. I. L. I. p. 3.

30) Ita quidem cl. GUETHE l. c. p. 610; monetam quoque memorat (*Neckar-Ducaten*) quam egomet non vidi.

31) De fluminum fontibus, aquis, alveis, cursu etc. in lectionib.

Brigach 32)	—	—
Aitrach	—	Jller
Wutach	—	Rhenus
Kinzig	—	—
Lauchart	—	Danubius
Kander	Roetteln	Rhenus
Wiese	—	—
Glotterbach	Hochberg	Treisam
Treisam	—	Elz.
Bretten	—	—
Elz	—	Rhenus
Schutter	—	Kinzig
Rüntz 33)	—	Rhenus.

B. PROVINC. MEDIAE.

Kinzig	Offenburg	Rhenus
Reher	Oberkirch	—
Rench	—	—
Gründtenbach	—	—
Murg	—	—

32) Amnes *Brege* et *Brigach* potissimi *Danubiis* fontes.

33) Nonnullos Brisgoviae fluvios auri grana volvisse docent Diplomata seculi XIV; constat idem de fl. *Murg* et aliis Comit. Eberst. Cf. SCHÖPFLIN. Hist. Zaringo - Bad. T. I. p. 228. 229. §. VI.

Enz 34)	—	Nicrus
Nagold	—	Enz
Pfinz	—	
Würm	—	
Alb 35)	—	

C. PROVINC. INFERIORIS.

Craich	Gochsheim	Rhenus
Elsenz	Neckargemündt	Nicrus
Jaxt	Krautheim	—
Weschnitz	Weinheim	Rhenus

Lacus.

A. PROVINCIAE SUPERIORIS.

Bodamicus	Mörsburg, Ueberlingen, Con- stanz, Böhlingen, Comit. Sa- lem et Petershausen.
Illmensee	Pfullendorff
Schluchsee 36)	Bondorff.

34) Et hujus quoque fluvii commoda neglexit **Ernest.**
FRIDERICUS v. supra p. 21. n. 22. l. c. p. 275.

35) Unda limpidissima; de pluribus idem, nec
otiose monendum, siquidem et piscium inde
sapor et officinarum chemicar. praestantia mag-
nopere dependet.

36) In editis montis *Feldberg*, elevatio = 2287.

Dittensee   Neustadt
Eichenersee 37) Rötteln

B. PROVINCIAE MEDIAE.

Mummelsee 38) Oberkirch
Wildersee 39) Eberstein
Hornsee   —
Fliedersee   —

*) Enarratis passim naturae miraculis alia
proinde subjicere visum est:

Antrum Stalactit. vulgo: *die Haselerhöhle,*
das Erdmannsloch. 40) Stagnum Nonn-
mattweiher. 41)

37) Morosus naturae lusus; elevatio = 1467. cf.
cl. SANDER (*kleine Schriften*) Vol. II. p.
324. sqq.

38) In summitate montis SECKOFF; dictus *mi-*
rabilis summo jure; phaenomena *in lect.*

39) Ortus aenigmate, natura loci, aequoris constan-
tia memorabilis.

40) Ad pagum *Hasel* Archisatr. *Roetteln*; descripsit
laudat. SANDER l. c.

41) Innatat insula, turfo compacta, jugerum fere
550, ab una parte fundo inhaerens. Cf. sagacis-
simum in ejusmodi phaenom. judicium illustr.
MOESER (*Osnabrück Gesch. P. I. p. 93. sqq.*)

Ingentes saxorum moles in montibus Archisatr. *Eberstein*. Columnas nativas prope *Gausbach* ejusdem Archisatr.

Coeli temperies. 42)

Placidam omnino situs pollicetur, at usque adeo haud convenit; quippe quod in montosis

---

42) Debentur terris Badensibus et incunabula et progressus studii meteorologici, seculi superioris ultimis decenniis in Germania restaurati. Primus exemplo SERENISSIMUS PRINCEPS CAROLUS FRIDERICUS tunc Marchio Badensis, felicitatis populi felicior Parens. Hortator Principis aequae ac universae Germaniae cl. *Boeckmann*, a Consil. Aul. Matheseos Professor. — Societatum Germ. ante omnes accessit Palatino-Lutrensis oeconomica. — German. Principum prae primis adfuit consilio, opere, inventis Vir illustrissimus, vix non in omni doctrinarum genere versatissimus CAROLUS THEODORUS L. B. DE DALBERG Moguntinae tum Sedis in terris Sax. Vicarius, patriae Decus, musarum Columnen, F. R. PRINCEPS PRIMAS. Mox vota suscepit seculi Thaumaturgus CAROLUS THEODORUS Elect. Palat. qui pro more suo regio opus adgressus confestim perfecit. Instituta Societas meteorologica Mann-

aliam, aliam in campis rectius admiseris. Illis inclementius coelum, praesertim in editis Hercyniae sylvae. Tristior hyems tarda recedit, veris, autumnus, vix ulla mora. Torpentia gelu, nive, pruinis, angusta satis temperat aestas. Gravis et ipsa vel urit segetes, vel instat fulmine, tonitru, turbine et nubium fluxu. Secus in planis, ac prouti per decliva descenderis, alienam prorsus regionem putares.

Etenim alpinis Notus et Boreas, campis Favonius et Eurus dominantur. Pluviarum in his frequentior copia, vere cum — primis atque autumnus; remorantur nubes et foveant sylvarum viciniae; pluviae pondus persaepe = 200. Passibus aequis anni vices; frigus 12° , aestus 27° perraro excedunt; media temp. = $6 - 7^{\circ}$; mutationes subitae haud infrequentes, $8 - 10^{\circ}$ saepius notatae. Gyri et grandinis rariora phaenomena, meteorum frequentius aurora borealis. — Aëris praeterea benigna salubritas, animorum et corporum vigor. Morborum vis modica, in causis ut plurimum errores diaetetici; contagia insolita.

---

heimensis anno 1779, cujus Ephemerides praestantissimae XIII annorum serie continuatae Marti demum Gallico cum optimis quibusque cesserunt. P. F. L. BORCKMANN *Beyträge zur Geschichte der Witterungslehre. Karlsruhe* 1781. 8. p. 6. 7. 40. 43.

Natura soli, Divitiae, Nobilitas, Cultura.

Est arctior quaedam affinitas incolarum et soli, bonaque pars historiae novisse regiones 43). Terrarum autem Badensium pro varia superficie natura duplex, diversa fecunditas. Montium capita Granites et Gneusum; eadem per universos ramorum tractus elementa 44) comparent. Reliqua transitoria 45), strata 46), alluvies; 47) quaedam ignis adjecit 48). Convalles et aequora sedimentis consistunt 49). Summis Hercyniae tenuis humus, alpina pascua; saltus ab his ac nemorum frondes agrique laciniae 50). Declivibus, ubi ad

---

43) Alia prorsus religio Maritimae ac Continentis, Metallici ac Rusticani; quam in materiem praeclare disputat MAXIMUS TIRIUS Diss. VIII. (Edit. REISKII Lips. 1774. p. 128. ss.)

44) *Urgebirgsarten.* 45) *Uebergangsg ebirgsarten.* 46) *Trapp- und Flötzgebirgsarten.* 47) *Aufgeschwemmte Gebirgsarten.* 48) *Vulkanische Gebirgsarten.*

49) Terrarum Badens. *Orographia* desideratur, nobile quidem opus et viro dignum. Exemplum sane Brisgovicae praebuit illustriss. autor laudat. speciminum, quem inter primos patriae Musagetas venerari voluptas accedit.

50) Solani tuberosi, cannabis et (quod mireris) optimi lini. *Versuche über d. natürl. Beschaffenheit des Breisgaues II.*

solem faventior situs et gleba nobilior, generosae vites. Uberrima per valles herbarum vireta, camporum cespes arborum atque segetum luxuria celebris. 51). Ferarum, pecudum, volatilium innumerabilis multitudo. Metallorum, inexhaustae venae, copia fossilium et bonitas insignis. Vulgata dudum culturae fama.

REGNI ANIMALIS.

Scriptores:

Fauna Badensis locupletissima BECHSTEINIUM expectat suum, neglecta adhuc omnino materia. Nobis solummodo capita rerum pro instituti ratione. Recensio secundum LINNAEUM, vocabulis latinis subjecta vernacula. Asteriscis notatae ferae venationi, quam vocant, superiori adscriptae (*Hochwild*), et pecudum nobiliores.

-
- 51) Regionum praepimis Brisgoviae et Palatinatus ad Rhenum. De Palatinis equidem testis omni calculo major ipsa provincia, post tricennales et Gallicos belli furores ocyus renascens. Vere, qui prostratam viderat, illustr. CARTESIUS: *Minima pars Palatinatus praestat Tartarorum et Moscovitarum imperio et post biennem aut triennem pacem nulli regioni amoenitate cedit.* Epist. 27. p. 54. s.

Ferae quadrupedes: Vastas olim et squalore tenebrarum horrendas Hercyniae solitudines immanes quoque belluas ahuisse, et ratio evincit et probant scriptorum testimonia. Dignum scilicet majorum virtute bellum in Uros 52), Bisontes 53), Bonasos 54) Ursos 55), Alces 56), Tarandos 57)

- 52) *Auerochsen.* (Bos taurus L.) JUL. CAESAR de Bello Gall. L. VI. c. 28. PLINIUS H. N. L. VIII. c. 15. SERVIUS ad Virgil. Georg. L. II. comment. 2; qui vero saltum Hercyn. cum Pyrenaeo confundit. — Bubalos (*Büffel*) ~~Bubare~~ adpellatos notavit PLINIUS l. c. Script. med. aevi frequens error.
- 53) Visontes aliis, (Bos Bison L.) *Wyssent* (GESNER) PLINIUS l. c. SOLINUS c. 23. de Germania.
- 54) (Bos bonasus L.) *Munistier, Munestier* (GESNER.) PLINIUS L. VIII. c. 15.
- 55) GREGOR. TURON. L. X. c. 10. JONAS in vita S. Columbani.
- 56) Cervus alces L. (*Elenthier.*) BUFFON H. N. T. XII. p. 83. ss. — JUL. CAESAR l. c. PLINIUS l. c. SCHLÖTZER (*neuer Briefwechsel*). I. sect. 2. p. 79. RITTER (*Gesch. v. Gallien* Leipz. 1774.) p. 336. ss.
- 57) Cervus rheno s. tarandus L. (*Rennthier*) BUFFON l. c. p. 82. — JUL. CAESAR l. c. c. 21. TACITUS Germ. c. 17. ISIDORI

Lupos 58), Lynces, Capras etc. Aucta locorum cultura, clementius inde coelum, crescens denique mortalium numerus id genus bestias vel removit vel mansuefecit 59).

Jam venatorum studia exercent: Cervus elaphas *), *Hirsch*. C. capreolus *), *Reh*. C. Dama *), *Dämhirsch*. Sus scrofa Aper *), *wildes Schwein*. Lepus timidus, *Hase*. L. cuniculus, *Kaninchen*. Ursus meles, *Dachs*. Canis vulpes, *Fuchs*. Felis catus, *wilde Katze*. Mustela erminea, *grosse Wiesel*. M. vulgaris, *kleine Wiesel*. M. putorius, *Iltis*. M. martes, *Baummartener*. Lutra vulgaris, *Fischotter* etc.

Volatiliū antiquae Germaniae rara admodum mentio, eaque obscura, fabulosa. Transmissis igitur avibus illis Hercyniis, plumis ignium modo

Orig. XIX. 23. SIDON. APOLLIN. Epist. IV. 20. —

58) Hodieque lupi nostras quandoque regiones, infelici quidem ausu, invisunt, seculo XVII haud infrequentes. Singularis in captandis artificii Weinheimii usitati meminit PH. OLDENBURGER: Const. german. itinerar. p. 36.

59) *Urum bovis tauri* non nisi varietatem censet LINNAEUS, germanum proavum BACHSTEIN (*Naturgesch. Deutschl.* I. 673.

noctu collucentibus 60) aliisve credulae superstitionis figmentis, nonnisi Turdos 61) memoramus et Anseres 62), utrosque Romanis avidè expetitos, neque ignobilis commercii.

Recentioris aucupii:

ACCIPITRES (*Raubvögel*). Vultur cinereus, *Geyer*. V. cristatus, *Hasengeyer*. Falco aquila, *gemeiner Adler*. F. ossifragus, *Seeadler*. F.

60) PLINII H. N. L. X. c. 47. SOLINI Polyhist. L. 20. —

61) PLIN. l. c. c. 24. TURDUS PILARIS L. (*Krametsvogel*) hodieque in nostris oris hyeme frequentissimus. Turdi Romam advecti in aviariis ingenti copia saginabantur, ut fimo agris quoque sufficeret. VARRO de re rust. L. I. c. 38. Ganeis ferculum optatissimum. HORAT. Epist. L. I. ep. 15. v. 41. MARTIAL. Epigr. L. XIII. Ep. 92.

62) ANAS ANSER FERUS L. (*wilde Gans*) Ganta et PLINIO nuncupata. L. c. c. 22. Eo Romanos vexabat horum venatus, ut magni criminis rei saepe peragerentur auxiliorum Praefecti, qui ad Rhenum adversus Germanos excubabant. Totas enim cohortes ad anserum aucupia dimittebant, vacuis interim praesidiis ac stationibus. PLIN. l. c.

albicilla, *Fischadler*. F. heliaetus, *Fischaar*. F. buteo, *Mäusefalke*. F. milvus, *Weyhe*. F. pygargus, *Ringelfalke*. F. ater, *schwarze Hühnerweyhe*. F. palumbarius, *gr. Habicht*. F. gentilis, *edler Falke*. F. tinnunculus, *Thurmfalke*. F. subbuteo, *Baumfalke*. F. nisus, *Sperber*. Strix bubo, *Uhu*. St. otus, *Ohreule*. St. aluco, *gr. Baumeule*. St. flammea, *Schlegereule*. St. ulula, *gr. Kautz*. St. passerina, *kl. Kautz*. Lanius excubitor, *Neuntödter*. L. colluno, *gr. rother Neuntödter*. 63)

PICAE (*Waldvögel*). Corvus corax, *Rabe*. C. corone, *Rabenkrähe*. C. frugilegus, *Saatkrähe*. C. monedula, *Dohle*. C. glandarius, *Holzheher*. C. caryocatactes, *Tannenheher*. C. pica, *Elster*. Coracias garrula, *Mandelkrähe*. Oriolus galbula, *Goldamsel*. Cuculus canorus, *Kuckuk*. Picus

-
- 63) Accipitres vix non omnes venationi superiori adnumerantur. Prae primis apud antiquos in honore FALCO GENTILIS et F. NISUS, quos furari vel necare summa religio ac fere capitale L.L. Alemannicis, Salicis, Ripuariorum, Bajuvariorum. cf. HACHENBERG Germ. med. Diss. VI. §. 15. GOEBEL de jure venandi Diss. I. §. IV. p. 11 ss. Stisser Forst- u. Jagdhist. d. Deutschen c. VII. §. 16. p. 275. s.

martius, *Schwarzspecht*. P. viridis, *Grünspecht*. P. major, *gr. Buntspecht*. P. medius, *Weisspecht*. Sitta europaea, *Spechtmeise*. Yunx torquilla, *Wendehals*. Alcedo ispida, *Eisvogel*. Upupa epops, *Wiedehopf*. Certhia familiaris, *Baumläufer*. C. muraria, *Mauerspecht*.

ANSERES (*Wasservögel*). Anas olor, *Schwan*. A. tadorna, *Brandente*. A. nigra, *Trauerente*. A. hyperborea, *Schneegans*. A. cygnus, *Singschwan*. A. anser ferus, *wilde Gans*. A. strepera, *Schnarrente*. A. clangula, *Quackente*. A. penelope, *Pfeifente*. A. ferina, *Tafelente*. A. querquedula, *Knackente*. A. crecca, *Kriekente*. A. circea, *Schäckchen*. A. minula, *Zwergente*. A. clypeata, *Löffelente*. A. boschas, *gemeine wilde Ente*. A. fuligula, *Haubenente*. Mergus merganser, *Tauchergans*. M. serrator, *Meerrachen*. M. albellus, *weise Tauchente*. Colymbus troile, *Taucherhuhn*. C. arcticus, *Lumme*. C. stellatus, *Adventsvogel*. C. cristatus, *gr. Haubentaucher*. C. auritus, *Ohrentaucher*. C. minor, *kl. Taucher*. Larus canus, *gr. Mewe*. L. ridibundus, *Lachmewe*. Sterna hirundo, *Meerschwalbe*. St. fisisipes, *schwarze M.*

GRALLAE (*Sumpfvögel, Stelzenläufer*). Platalea leucorodia, *Löffelreiher*. Ardea cinerea, *gem. Reiher*. A. major, *grosser R.* A. purpurea,

Purpureiher. A. alba, *grosser, w. R.* A. stellaris, *Rohrdommel.* A. Marsigli, *schwäbischer Reiher.* A. grisa, *Nachtrabe.* Ciconia alba, *w. Storch.* Scolopax arquata, *Doppelschnepfe.* Sc. rusticola, *Waldschnepfe.* Sc. gallinago, *Heerschnepfe.* Sc. glottis, *Regenschnepfe.* Tringa vanellus, *Kibitz.* Charadrius pluvialis, *Pardel.* Fulica atra, *Wasserhuhn.* Rallus crex, *Wachtelkönig.*

GALLINAE (*Hühnervögel*). Otist arda, *Trappe.* Tetrao urogallus *), *Auerhuhn.* T. tetrix, *Birkhuhn.* T. bonasia, *Haselhuhn.* T. perdix, *Rebhuhn.* T. coturnix, *Wachtel.*

PASSERES (*Singvögel*). Columba oenas, *Holztaube.* C. palumbus, *Ringeltaube.* C. turtur, *Turteltaube.* C. risoria, *Lacht.* Alauda arvensis, *Feldlerche.* A. arborea, *Waldlerche.* A. pratensis, *Pieplerche.* Sturnus vulgaris, *Staar.* Ampelis garrulus, *Seidenschwanz.* Turdus pilaris, *Krametsvogel.* T. musicus, *Singdrossel.* T. merula, *Amsel.* T. saxatilis, *Steinamsel.* T. arundinaceus, *Rohrsperling.* Loxia curvirostra, *Kreuzvogel.* L. caccothraustes, *Buchfink.* L. pyrrhula, *Dompfaffe.* L. chloris, *Grünling.* Emberiza citrinella, *Goldammer.* E. miliaria, *Gerstenammer.* E. hortulana, *Ortolan.* E. nivalis, *Schnee-*

ammer 64). *Fringilla coelebs*, *gem. Fink.* *F. domestica*, *Haussperling* 65). *F. carduelis*, *Stieglitz.* *F. spinus*, *Zeisig.* *F. cannabina*, *Hänfling.* *F. linaria*, *Bluthänfling.* *F. canaria*, *Kanarienvogel.* *Muscicapa atricapilla*, *Todtenvogel.* *Motacilla luscini*, *Nachtigall.* *M. atricapilla*, *Mönch.* *M. hortensis*, *Gartengrassmücke.* *M. Sylvia*, *gemeine Grm.* *M. rubecula*, *Rothbrüstchen.* *M. alba*, *w. Bachstelze.* *M. flava*, *Rinderstelze.* *M. Hippolais*, *Bastardnachtigall.* *M. regulus*, *Goldhähnchen.* *M. troglodytes*, *Zaunkönig.* *Parus major*, *Kohlmeise.* *P. coeruleus*, *Blaumeise.* *Hirundo rustica*, *Rauchschwalbe.* *H. urbica*, *Hauschwalbe.* *H. riparia*, *Uferschwalbe.* *Caprimulgus europaeus*, *Ziegenmelker.*

Piscium fere plurima v. genera; circa vocabula opiniones, commenta, lites. *Rheno* vindicantur:

---

64) Binas *Emberizae* species invenisse credidit ac descripsit cl. SANDER (*Naturforscher* XIII St. 197) *E. Badensem* et *coccineam*; (*B. Ammer und Ammer v. Carlsruh*) utramque vero meram fictionem et virum cl. graviter alucinatum ostendit BECHSTEIN (*Nat. Gesch. Deutschl.* IV. 348. 349.)

65) Earum nimia propagatio segeti funestissima persecutionibus opprimitur; quilibet agrestium lege lata cervicium numerum exhibere tenetur.

Acipenser sturio, *Stoer*; 66) Salmo salar, *Lachs*;
67) Esox lucius, *Hecht*; 68) Mullus barbatus, *See-*

---

66) Porculus marinus vv. PLINIUS H. N. L. IX. c. 17. L. XXXII. c. 5. Aliud sane genus ACIPENSER vv. HARDUIN. ad PLIN. L. IX notae et emend. nro. 45. — Constat Sturionem e mari Rhenum nostrum subire, quanquam ultra 5—6 dierum spatium haud facile a mari recedat. SCHOEFFLIN Alsat. illustr. I. p. 27. c. 41. — Notum et PLINIO vulgare illud gluten e piscis visceribus, ICHTHYOCOLAE vocabulum. (L. XXXII. c. 7) Nostris a viliori specie (ACIPENS. HUS.) *Hausenblase*. SUC-COW (*Anfangsgr. der Nat. Gesch.* IV. 110.

67) Salmo vv. PLIN. L. IX. c. 18. E mari tempore coitus (*Laichzeit*) ad Rheni usque cataractas ascendunt. SCHOEFFLIN l. c. Ingens quotannis extracta copia et exquisiti saporis.

68) Esox vv. PLINIUS. l. c. c. 15. Rheno piscem diserte adscribit, hodieque fama frequentiae et bonitatis. ALDROVANDUS L. V. de Piscib. c. 39. Annosi stupenda saepe magnitudo; notus in vulgus Esox annulatus Caesareo - Lutrensis.

barbe. 69) De Siluro *Moeni* amnis vartae sententiae, justa dubia 70). Nec fabulae desunt. 71).

Caeterum piscatus antiquitus venationum species legibus descripta; 72) regalibus aevo medio 73) hodieque 74) addictus.

69) Romanorum ganeis ingenti lythro redemitus. SUTTON in Tiberio c. 34. PLINIUS l. c. c. 17. Idem vv. piscis elogium.

70) Acip. Sturionem intelligunt PEUCEAEUS et JOVIUS; errorem ostendit HARDUIN. ad PLIN. l. c. nro. 23 et 25; post illum GRONOVIVS (C. PLINII SECUNDI H. N. Liber IX. Lugd. Bat. 1778) in notis p. 51. n. d. Corruptum uterque PLINII textum suspicatur; dissentit IAC. THEOD. KLEIN. Hist. piscium nat. promovendae Miss. IV. Gedani 1744. p. 9. 10.

71) Pisces e. g. nigri iique lethales circa Danubii exortum. PLIN. L. XXXI. c. 2; aliis abstinemus.

72) LL. Sal. Tit. XXXVI. §. 1. 2. Tit. XXVII §. 13 de furtis. — L L. Ripuar. Tit. XLIV. (Collect. ECCARDI)

73) SENCKENBERG select. jur. et histor. T. II. p. 467. BECKMANN Anhalt. Gesch. T. II. c. I.

74) KLÜBER Staatsrecht des Rheinbundes. §. 347. p. 461. — Palatinis antehac Electoribus exhi-

Jam nostrae piscaturae 75) praeter supra memoratos: *Petromyzon marinus*, *grosse Lamprette*. * *P. fluviatilis*, *Neunauge*. * *Muraena anguilla*, *Aal*. 76) *Gadus lota*, *Aalruppe*. *Cottus gobio*, *Meergroppe*. *Perca fluviatilis*, *Bersig*. *Silurus glanis*, *Wels*. *Salmo fario*, *Flussforelle*. 77) *Salmo trutta*, *Teich-*

bendi Sturiones Rheno extracti in signum recognitionis Domini eminentis Palatini: STAEIT Diss. (von Gnadenjagden.) C. III. §. 3.

- 75) Pisces asteriscis notati fluvios nostros e mari subeunt, hospites magis quam incolae.
- 76) Notissima vv. et οφιόγερνος habita; PLIN. L. IX. c. 23. Transmittit haec PLINIUS, at vero *animam in cauda habere* nullus dubitat; L. XXXII. c. 2; mox addit: *totusque capite constat*.
- 77) Minoris equidem molis sed exquisiti saporis in limpidis sylvae Odonianae. Piscem majoribus nostris commendatissimum probare videtur singularis investitura castrorum BRAMBACH et SAUSENBERG, erga 50 ejusmodi Farionum annum vectigal: (*gegen jährliche 50 Spannenslange Forellen zu der alten Vasenachts fälligen Zinses*.) Nudum vero recognitionis signum textus aegre admittit v. SACHS *Gesch. v. Baden*, I. 498. 499. N. W.

forelle. 78) *Salmo lacustris*, *Rheinanke*. *Salmo thymallus*, *Aesche*. *Clupea alosa*, *Maifisch*. 79)* *Cyprinus barbo*, *Barbe*. *C. carpio*, *Karpfe*. 80) *C. cephalus*, *Else*. *C. gobio*, *Grundel*. * *C. leuiscus*, *Weisfisch*. 81) *C. naso*, *Nase*. * *C. sgalus*, *Alet*. *C. tinca*, *Schleihe* etc. 82.)†)

78) Cedit bonitate priori, majoris utcunque molis; ad pondus plur. librarum in piscinis excrecens. Notae piscinae prope Heydelberg (*auf dem Wolfsbrunnen*).

79) Densis agminibus e mari advehitur, mense Maio; parvi plerumque habitus ac vulgi cibus.

80) Optimes longe Rhenus suppeditat, saepius 40 librar. pondus. — Piscinis imponitur.

81) Quaestus incolis Heydelb. e piscis exuviis, Helvetiorum et gallicis officinis ad margaritae vitreae folia usitatis. — Piscis vocabul. (*Keilps*, *Kilps*.)

82) Addimus aquatiliū nobile genus, mensis lautioribus quoque expetītum. Cancrum scil. astacum; *Flusskrebs*.

E conchyliis: *Helix pomatia*, *Weinbergsschnecke*. *Mytillus margaritiferus*, (*Perlmuschel*) in rivulo *Perlbach*, pagi *Kreuz-Steinach* sylvae Odonianae, e Bavaria circa 1769 — 1770 advectus.

†) Piscium frequentia et fama prae caeteris insignes: Rhenus, Moenus et Nicrus. *Prop. super. am-*

Domestica. Primis quoque temporibus Germania pecorum fecunda, sed plerumque improcera. 83) Numero gaudebant, caeque solae et gratissimae opes erant. 84) Dapibus haud facile mactatae pecudes, 85) ni forte Deorum. 86) Parata in sylvis praeda, venatus in deliciis, 87) copia lactis vivis animantibus. 88) Accedebat ratio parcendi gravissima; dubiae sedes, bellorum frequentia, pro-

nes: Rüntz, Schutter, Elz, Treisam, Glotterbach, Aach, Andelsbach, Bretten etc.

Prov. mediae: Kinzig, Acher, Rench, Gründ-
enbach.

Prov. inferioris. Jaxt, Craich, et rivuli sylvae
Odonianae.

83) TACIT. Germ. c. 5. Belluas potius fovet aspera tellus.

84) Ibid. — Ceu modo Lapponibus sui Rhenones.

85) POMP. MELA. L. III. c. 3. TACIT. l. c. c. 24.

86) *Opfermahle.* TACIT. Annal. I. 65. Capit.
C. MAGNI de part. Saxon. cap. 20.

87) JUL. CAESAR de B. Gall. IV. 1; VI. 21. SENECA de Provident. c. 4. TACIT. Germ. c. 15.

88) Inter oibos lac concretum. *Caseum* intelligit
JUL. CAES. l. c. VI. 22. *Butyrum* PLINIUS.
H. N. XVIII. 44, XXVIII. 9, adeoque idem
caseum ignorari miratur l. c. XI. 41.

spiciendi necessitas. Urgente casu imposita armentis universa suppellex una cum liberis atque infirmis, abductae greges, relicta hostibus vacua regio. 89) Nusquam praeterea pecudum stabula, durandum in pascuis. 90) In honore prae caeteris Bos taurus et Vacca; Equus caballus, 91) Canis sagax (*Jagdhund.*) C. molossus (*Bullenbeiser.*) C. scoticus (*Schweisshund.*) C. graius (*Windhund.*) C. domesticus, (*Hofhund*) etc. 92.)

---

89) JUL. CAES. l. c. VI. 22.

90) Immensa ac pinguiissima v. German. pascua extollit PLINIUS l. c. XVII. 4; ita autem abundabant, ut ex Gallia trans Rhenum pecora pastum agerentur. CLAUDIAN. de Laud. Salic. l. I. v. 224 ss.

91) Germanor. v. equos vegrandes, ignobiles, indomitos, venatui magis quam pugnae aptos, ut hodieque fere Tartarorum fuisse, natura soli perquadet, scriptores affirmant. JUL. CAES. de B. Gall. VII. 56. AFRICANUS Rom. Hist. de Bello Gall. p. 891. (Edit. Lugdun. 1588.) Tanto major in *Equite* virtus. JUL. CAES. l. c. 70.

92) De canum speciebus, cum primis venaticis, v. v. usitatis, eorum elogiis furtiue poenis ex LL. Alemann. Salic. Ripuar. Bojoar. Burgund. etc. in *lection.* Cf. de GOEBEL Diss. cit. I. §.

Jam nostris regionibus longe major varietas, ubicunque multitudo, foeturae laetissimae, passim et luxus. Exuberant bubula, 93) porcorum greges atque caprarum. 94) Equorum 95) et ovium 96) generosior propago. Villarum cortes perstrepunt *Anas anser domesticus* (*zahme Gans.*) *A. Boschas* domest. (*zahme Ente.*) *Phasianus gallus* (*Haushuhn.*) *Columba domestica* (*zahme Taube.*) Eminent saepius agminum duces *Pavo cristatus*

VIII. p. 29 §. STRISER l. c. p. 65, p. 270. §. — Venaticor. Germ. constans fama; ingens illorum multitudo non ita pridem a ducibus Gallicis praeda abducta.

- 93) Praesertim in convallibus *Brisgoviae* et *Palatinatus*.
- 94) Caprae *Angorensis* antehac foetura in *Palatinatu* ad pagum *Dossenheim*, postea *Monachium* transposita.
- 95) Equorum foeturae in pagis *Liedolsheim*, *Russheim*, *Graben* et *Friedrichsthal* *A.S. Carlsruhe*. *Moersch A.S. Ettlingen*. — Dominiocalis: *Stuttensee* in vicin. opp. *Durlach*.
- 96) Culturam egregie adauxit in terris Badens. hereditariis vir cl. meritiss. Ioh. Chr. VOLZ S. M. D. a Consil. Aul. (*Magaz. v. u. f. Baden.* 1802. I. 37. ss.).

(*Pfau.*) Meleagris gallopavo (*Truthuhn.*) Phasianus colchicus (*Fasan.*) Numida meleagris (*Perlhuhn.*) Anas moschata (*Bisamente*) etc. Apum cultura frequens ac insignis, 97) olim et Bombycum. 98) Reliqua minoris usus consulto omittimus. 99)

REGNI VEGETABILIS.

Scriptores.

C. CH. GMELIN Flora Badensis - Alsatica et confinium regionum cis- et transrhenana. Carlsruh. 1806-1808. III Vol. 8.

97) Plurimis tractibus Sylvae Odonianae et in pago *Landeck A S. Hochberg.*

98) Praeprimis *Heydelbergae*, ubi et sericor. officinae. (*Vom Seidenbau, an den Kurpf. Landmann. Heidelb. 1778.*) De Bombyc. cultura in terris Badens. heredit. cf.: *BRUNN Magazin* Vol. I. Sect 3. p. 551—561,

99) De Germaniae veteris animalibus, qui plura cupit, adeat: I. C. BECKMANNI Diss. de praecipuis Germ. antiquae animalibus. in *BÜSCHINGII* Commentar. Russicis (*Abhandlungen und Nachrichten von und aus Rußland*) Regiomont. 1765. — EJUSD. Diss. de historia

FRAN. ROT V. SCHRECKENSTEIN u. I. M. v. ENGELBERG. Flora der Gegend um den Ursprung der Donau und des Neckars, dann von dem Einfluss der Schussen in den Bodensee bis zu dem Einfluss der Kinzig in den Rhein. Donauesch. 1808. II Vol. 8. (*continuat.*)

JO. AD. POLLICH Historia plantarum in Palatinatu electorali sponte nascentium. Mannhemii 1776, 1777. III Vol. 8.

G. M. GATTENHOF Stirpes agri et horti Heidelbergensis. Heidelbergae 1782. 8.

Ab agricultura, sicuti plerumque regnorum, ita Germanicae speciatim reipublicae vices. Stupenda profecto Μετάμρφωσις studioque dignissima profundiori. 1) Descriptionum adhuc antiquae Germaniae credita magis repugnantia quam inventa,

naturali veterum. Petropoli et Goettingae. 1766. — J. DAN. RITTERI Histor. Gallorum. (*Geschichte von Gallien.*) Lips. 1774. 8.

- 1) Verbose magis quam subtiliter argumentum adgressus autor anonymus, veluti desperans hypothesis fortunam re infecta discessit. Πολλὰ καὶ μὴ καίρια. v. *Beyträge zur Geschichte der Menschheit aus den Annalen der Teutschen.* (*Teutscher Merkur* 1773. 1774. Vol. 2. 3. 4. 6.)

siquidem percommode conciliari possunt, quae de cultu aspectuque retulere Jul. Caesar. 2) P. Mela, 3) Plinius, 4) Tacitus, 5) aliique, habita duntaxat ratione temporum atque locorum. Idem de agricultura, quam vix non penitus proculcatam, scriptorum vel autoritate 6) vel verbis decepti priscis Germaniae incolis obtrudunt, 7) Multum etiam agitata quaestio super terrarum proprietate (*Land-*

2) De Bello Gall. L. VI. c. 24.

3) De Situ Orbis L. III. c. 3.

4) ll. c. aliisque perpluribus, quos in unum collegit J. PAPPUS (Germ. v. descript. Argent. 1891. 8.)

5) De morib. Germ. c. 2. 5. Annal. L. I. c. 63.

6) Circa scriptorum v v. et quorundam medii aevi in rebus germanicis fidem ac usum peculiaris speciminis thema constituimus, typis itidem evulgandi cum rerum copiae maturitas accesserit.

7) CAESAR L. c. c. 22. TACIT. Germ. c. 14. 15. Consuetudo nimirum delegaverat servis, feminis, infirmissimo cuique; et quis tunc alius servorum usus aut quid negotii feminis? Virorum cura reipublicae, bella, venatus. Opera sane dedignabantur, res ipsa in pretio.

eigenthum) facilius expeditur, si singulorum reje-
ceris, civitatum admiseris. 8) Arvorum praeterea
per annos mutatio (*Brache*), 9) nullus cum solo
labor, terrae tantum imperata seges. 10) Aratri
usus et sanctitas. 11)

- 8) CAESAR l. c. TACIT. c. 26. Singulos enim
alternare permittebat regionum vastitas, quem-
admodum et de Getis HORATIUS Odar. III. 24.

Immetata quibus jugera liberas
Fruges et Cererem ferunt;
Nec cultura placet longior annua,
Defunctumque laboribus
Aequali recreat sorte vicarius.

Civitatum autem alternatio historiae adversatur,
quae nobis easdem gentes iisdem circumscrip-
tas limitibus per annorum secula ostendit.

- 9) Diverse hunc TACITI locum interpretatur et
ad agrorum abundantiam trahit cl. rer. Germ.
Scriptor J. N. SCHMIDT, Vol. I. L. 1. c. 2.
p. 22. n. p. — Male quidem id fieri, nota prae-
cedenti indicavimus. At vero omni quoque
fundamento destituta esse, quae ex Caroli M.
Cap. de villis §. 36 et 67 sententiae adstipula-
tur, pagellae angustia prohibiti, *in lectioni-*
bus docebimus.

- 10) JUL. CAESAR l. c. TACIT. Germ. l. c.

- 11) ALB. PHIL. FRICK. libellus singularis de
aratrorum sanctitate. Helmstadii. 1760. §. VI.

Arborum angusta varietas; Hercyniae borealibus Quercus robur (Eiche) 12 et Fagus sylvatica (Buche); 13) australibus Pinus abies (Tanne)

---

12) De mirabili Roborum in borealibus Hercyniae proceritate ac vetustate cf. PLINIUS H. N. L. XVI. c. 2. 3; recens exemplum attulit HENNEBERGER (*Erklärung der preussischen Landtafel* p. 204). — De arboris religione v. TACITUS Annal. L. I. c. 5, L. II. c. 12, L. IV. c. 37. De morib. germ. c. 39, 40, 43. LUCAN. Pharsal. v, 405. sq. CLAUDIANI Laud. Stilic. L. 1. v. 228. sq. MAXIMUS TYRIUS Diss. I. E recentiorib. adnot. AVENTIN. Annal. Boic. L. III. c. 1. Script. testimonia collecta exhibent: J. H. Schminke Diss. de cultu religioso arboris Jovis etc. Lips. 1740. §. 14 — 24. Gr. Schürza de germ. rever. lucis consecr. exhib. Hamb. 1741. tot. — Stisser *Forst- und Jagdhist.* c. XI. p. 498. — 518.

13) Sylvam *Bacenin* (JUL. CAES. de B. G. L. VI. c. 10). Fagetis consitam tradit. cl. ANTON (*Geschichte d. D. Nation.* p. 53.) nulla fretus autoritate. Probabile tamen videtur, si cum ECCARDO (*de Germanor. origine* §. 216) sylvas regionem inter *Fuldam* ac *Werram* reputaveris; illico enim Fagorum patria antiquitus credita.

14) et *P. pisca (Fichte)*. Frugiferarum non usque-
 quaque penuria, modo nobiliorum. 15) *Herbarum*
 ac *Olerum* vix ulla mentio, si *Pastinacam* excepe-
 ris TIBERIO Caesari nobilitatam 16) et *Raphanum*
 sativum (*Rettig*), monstrosae magnitudinis. 17) -

Segetum: *Secale cereale hybernum (Winter-*
korn) S. c. aestivum (*Sommerk.*), *Triticum hybern.*
(Winterwaizen), T. aest. (*Sommerwaizen*). Hor-

14) Meridionalem Germ. partem sub *Abietis* sym-
 bolo Romanorum numismata repraesentant. Ve-
 tustissima colonia Augustae Vindelicor. nucis
 piniferae signo (*Tannzapfen, Zirbelnuss*) ab
 reliquis distinguitur. Cf. M. VELSERI *Res.*
Aug. Vindel. L. I. II. III. IV. STETTEN
(Geschichte der Reichsstadt Augsburg) L. I.
 c. 1. §. 8. p. 5.

15) *Tacit.* Germ. c. 5. cf. c. 23. *Plin.* H. N.
 L. XV. c. 25.

16) *Pastinakwurzel*, v. *gelbe Rüben*, *Daucus sa-*
tivus L. *Siser* PLIN. L. XIX. c. 5. cf. *TANER-*
MAEMONT. Kräuterbuch, Edit. BAUHIN. Basil.
 1732. p. 193. sq.

17) *PLINIUS*, l. c. infantis pueri magnitudinem
 aequasse refert. *Raphanus* quoque *Moechorum*
 poena apud Romanos. *CATULL.* carm. XCV.

decum vulgare (*Gersa*); 18) Avena sativa, (*Haber*).

19) De agricultura primaeva hactenus.

Adjecerant procul dubio coloniae Romanae, sed ingrata plerumque dona ferentium invidia. Successere salutiferae religionis conatus, culturae Germanicae perpetuo memorabiles. Imperii nimirum vel praesidia vel incrementa Romana cupiditas, ipsos homines ad inaccessam solitudinum prosequabatur sanctior Apostolorum zelus. Commutata mirifice regionum facies stupebantque deserta sylvarum ignotam pacem, vastas templorum moles, aedificia, mansiones ac hortos. Iamque anni nova species accedebat Autumnus, 20) comes ecce! clericorum gentilis Lyaeus. 21) Omnem movit lapi-

18) Ex hordeo Cerevisiae species, v. TACIT. Germ. c. 23. PLINIUS L. XIV. c. 22. L. XXII. c. ult. CONRINO. de habit. corp. Germ. caus. p. 52. sqq. — JULIANI Imperat. Epigramma reddit CONRINO. l. c. p. 92.

19) Ex Avena paratum Pultis genus (*Habermus*), PLINIUS. L. XVIII. c. 17. Panis usum abnegare videtur cl. SCHMIDT l. c. p. 21.

20) Olim perinde nomen ac bona ignorata. TACIT. Germ. c. 26.

21) Vinum antiquitus ne quaquam admissum. JUV. CASIUS de B. G. L. II. c. 15. L. IV. c. 2.

dem infinita Caroli M. solertia; nobilioris culturae fruges largiri ac veluti adlescere utraque Hesperia, augeri in immensum praediorum numerus, observari egregium oeconomiae systema. Extat

---

cf. CONRING. l. c. p. 90. sq. — Romanae quoque reipublicae lege vini potus restringebatur. AELIAN V. H. L. II. c. 38. Postmodum ad Rheni ripas commercia. TACIT. l. c. c. 24. — De epocha culturae in Germania partim constat, nisi quod ultra Carolingorum aetatem longe removenda sit, siquidem PIPINI temporibus vinearum frequentiam haud obscure demonstret Diplomatum fides. cf. Cod. Lauresh. T. I. n. 264, 288, 299. T. II. n. 975 etc. Vinorum autem in cisrhenanis nec abundantia neque nobilitas apparet ex eo, quod LUDOVICUS GERMANICUS pacto Virodunensi civitates Mogunt. Nemeturum ac Vangionum cum adjacentibus pagis contra negotii naturam adstipulavit *propter vini copiam*. REGINON. PRUMIENSIS Chronicon. ad ann. 849. SIGEBERT. GEMBLAC. ad eundem annum.

Praecipuae regiones ad Rheni ripas et Stratum montanam. Illae quidem ab ecclesiarum frequentia scriptoribus aevi medii *Bologna la crassa*, Maximiliano I. Imp. via sacerdotum (*Pfaffengasse*) appellatae. Praeprimis agrorum dives *Laurissae* Monasterium; ut vel sola

regiae circumspectionis immortale monumentum
CAPITULARE DE VILLIS, hodieque Principibus
magnopere commendabile. 22) Memorantur *Arborum*
XVI species praeter varietates: Pomarii, Pira-

---

vineta Principatum expleverint. — Notatu quoque dignum, aevo medio vinearum culturam iis locis extitisse, quibus hodie non favet, ut in montosis Craichgoviae. Cod. Lauresh. T. II. p. 1044, 1047. etc. — De Prov. super, quidquam proferre, vetat librorum hujus loci egestas. Vinearum utique mentionem invenimus in Diplomate Egenonis comitis Friburgensis, seculi XIII. (Cod. Diplom. Bad. ad ann. 1234). Vinetorum autem in Brisgovia culturam vetustate quam maxime antecedere nulli dubitamus.

- 22) Servatur Codex msc. inter cimelia Biblioth. acad. Helmstad. quem post CORRIGIUM et ECCARDUM denuo typis vulgavit P. J. BRUNS, Prof. et Bibliothecar. (*Beyträge zu den deutschen Rechten des Mittelalters aus den Handschriften und alten Drucken der academ. Bibl. Helmst.* 1799. p. 1 — 42) — Absolutum typum, dubiae lectionis finem pollicetur Praefat. p. V, at egomet quidem (pace viri cl.) non aequè crediderim. Ut enimvero taceam plures emendationes easque oppidò futiles ac indoli latinitatis illius aevi adversantes, contra Msc. fidem

rii, Prunarii, Gerésarii, Amandalarii, Persicarii, Castaneani, Ntticarii, Morarii, Lauri etc. *Herbarum, Olerum, Florum* ultra LXX: Liliū, Rosa, Salvia, Rosmarinus, Heliotropium, Artemisia, Mentha, Gladiolus, Pastinaca, Cicer, Apium, Allium, Cucumis, Cucurbita, Althaea, Phaseolus, Pisum, Raphanus etc. COMMERC. Vitis, Papaver, Wa-

---

vel e praeced. edit. receptas vel recens additas, me quoque movet Editoris de vetustate Codicis leve iudicium. Carolingicis illum temporibus cum CONARNO, ECCARDO aliisque asseverare non dubitat, (Proem. p. 5.) cum tamen idem copiosae esse abbreviaturas continenter adjiciat. Iud ipsum autem criterium sententiae contrarium haud ignorare debuerat vel ex illustr. GATTERER §. 33. Ejusmodi sana temeritas de nunciata codicis cura vix optima quaeque promittit. — Ad calcem subjectae notulae cl. KINDERLING editionis verba sequuntur. Haesitat earum una circa v. *Mismalva*, nec mirum istud, quum sensu careat. Legendum cum Botanicis *Bismalva*, quod et Glossaria confirmant. Forsitan hic Editoris, et non infelix error; prodere Codicis videtur aetatem. Scriptura corruptissima secul. XII et XIII. Literam B frequenter eo usque deformat, ut divinari magis quam legi possit, simillima fere Lit. M.

rentia (*Rubia tinctor. Krapp.*) et Cardones (*Dipsacus fullonum, Weberdistel.* 23)

Exinde Florae nostratis atque Agriculturae incrementa continua, per crebras bellorum ac funestissimas strages indefesso labore in id culmen evecta, ut nihil fere praeter fastigium superesse videatur. Iam Arborum, Fruticum, Suffruticum, Herbarum, Cerealium, Olerum, Leguminum, Graminum, Muscorum, Lichenum, Fungorum, in montibus, collibus, sylvis, fruticetis, dumetis, sepibus, agris, hortis, pratis, pascuis, fluviis, aquis stagnantibus, paludibus etc. aut sponte provenientium aut arte cultorum ultra bis mille. Nos equidem censum scriptoribus transmittimus, notatis potioribus pro pagellarum brevitate. De sylvis lignorumque vectigali supra; *Arborum frequentiores*: Pinus abies, *Rothtanne*. P. picea, *Weistanne*. P. sylvestris, *Fichte*. P. larix, *Lerchenb.* Quercus robur, *Eiche*. Fagus sylvatica, *Buche*. Betula alba, *Birke*. Fraxinus excelsior, *Esche*. Alnus al-

-
- 23) Mirandum sane nusquam occurrere *Croci* mentionem, seculo tamen VII adeo frequentis ad Rhenum culturae, ut inter decimas referretur. Cf. LOEBEL vom *Ursprung des Bisth. Speyer*. Acta Acad. Palat. Vol. VII. Histor. p. 161 sq.

nus *Erle*. *Acer platanoïdes*, *Massholder*. *Carpinus betulus*, *Hainbuche*. *Populus tremula*, *Espe*. *P. alba*, *w. Pappel*. *P. nigra*, *Schwarzpappel*. *Sorbus aucuparia*, *Vogelbeer*. *Taxus baccata*, *Taxb*. *Ulmus campestris*, *Ulme*. *Tilia europaea*, *Linde*. *Robinia pseudoacacia*, *Akazien*. *Salix alba*, *Weide*. *Sambucus nigra*, *Holunder etc.* 24) *Nobiliiores*: *Fagus castanea*, *Kastanien*. 25) *Juglans regia* *Wallnuss*. 26) *Pyrus commun*,

---

24) Arboretis exoticis nobilissimis abundat inclutus Hortus *Schwezingensis* egregie adauctus cura peritissimi Praefecti. Joh. ZERNER et Hortus *Carolsruhanus*, Utrique prospere aemulatur Hortus acad. in arce *Heydelbergensi*, funditus restauratus indefesso studio viri meritis. Ch. W. GATTERER S. M. D. Forest. Supr. Consil. Acad. Heydellb. Prof. Publ. Ord. Numerantur Florae Forest. jam ultra DC. species, ut taceam oeconomicas.

25) Mont. Palat. nobile decus, fructus a multitudine indito vocabulo (*die pfälzischen Eichel*n) appellati,

26) Exornant integrum Stratae mont. tractum. De arboris usu multiplici et lucro cf. KEYSER (Reisen) Vol. II, p. 1664. sq.

domest. *Birne*. *P. malus*, *Apfel*. 27) *Prunus* domest. *Zwetschén u. Pflaumen*. 28) *P. cerasus*, *Kirschen*. 29) *P. armeniaca*, *Aprikosen*. *Amygdalus communis*, *Mandeln*. 30) *A. persica*, *Pfirsich*. *Mespilus germanica*, *Mispel*. *Cornus mascula*, *Cornelkirsche etc.* 31)

Fruticum: *Corylus avellana*, *Haselnuss*. *Rubus fruticos*. *Brombeer*. *R. idaeus*, *Himbeer*.

27) *Pyrorum frequens et eximia cultura in Prov. super, ad Montem Kaiserstuhl, et in Palatinatu,*

28) *Fructuum ingens multitudo Prov. sup. Pagis Windenreuths, Maleck, Sexau, etc. AS. Hochberg. Craichgoviae et Elsenzgoviae Prov. inf. regionibus,*

29) *Nobilissimae species in den Waldorten im Freyamt, AS. Hochberg; optimus inde liquor, (Kirschgeist) longe lateque celebris,*

30) *Stratae montanae acclivia verno cumprimis tempore florum deliciis ac odoribus exhilarant. Fructuum etiam haud levis quaestus,*

31) *Pomona Badensis laetissima seminaria Dominicales et Optimatum aut Privatorum horti.*

Ribes rubrum et *nigrum*, *Johannistraube*. *R. grossularia*, *Stachelbeere*. *Rosa villosa*, *Hagenbutten*. *Juniperus comm.* *Wachholder*. *Vaccinium myrtillus*, *Heydelbeere*. *Crataegus aria*, *Meelbeere*. *C. oxyacantha*, *Weissdorn*. *Rhamnus frangula*, *Faulbaum*. *Evonymus europaeus* *Spillbaum etc.*

Cerealium: *Secale cereale* hybernum et aestivum, *Winter- und Sommerkorn*. *Triticum* hybernum et aestivum, *W. u. S. Waizen*. *Triticum spelta*, *Spelt*. *Hordeum vulgare*, *Gerst* H. coeleste, *nachte Gerst*. *Panicum miliaceum*, *Hirse*, *Fagopyrum fagopyrum*, *Heydekorn*. *Zea mays*, *Welschkorn*. *Avena sativa*, *Haber*. *Pisum sativum*, *Erbse*. *Ervum lens*, *Linse*. *Solanum tuberosum*, *Kartoffel*. 32)

Eminet *Durlacensis* triginta fere millium aurculis exquisitis. — Pomonam *Brisgoviae* ditissimam peritorum desideriis parari nunciat illustr. Autor. Speciminum: *über die natürliche Besch. des Breisgaues*, Spec. II.

32) *Cerealium* nobilior cultura regionibus *Brisgovicis*, nobilissima *Palatinis*; eminent AS. *Heydelberg*, *S. Schwetzingen*, *Ladenburg* et *Weinheim*.

Pabuli. *Trifolium pratense purpureum*. *Klee*.
Tr. repens, *weiser Klee*. *Hodysarum onobrychis*,
Esparsette. *Brassica rapa*, *Rübe*. 33)

Commerciorum (*Handelsgewächse*.) *Vitis*
vinifera, *Weinstock*. 34) *Humulus lupulus*, *Höp-*

33) Idem de Pabulis, quum per universam provin-
ciam ad praeseptia pecudes pascantur (*Stall-*
fütterung).

34) Vinorum cultura vix non per omnes ad Rhe-
num tractus. Diversis diversa virtus ex in-
dole glebae aut loci; minus variat ubertas.
PROV. SUPRA. ad lacum *Bodamicum* ingens
fertilitas, exiguae vires. Potiora progignunt
AS. *Roetteln*, *Hochberg* et S. *Wolfenwei-*
ler. Omnium longe excellunt vina AS. *Bad-*
denweiler, gentili vocabulo (*Markgräfler*)
praedicata. — PROV. MEDIAE tenuis fama.
PROV. INFERIORIS *Stratae montanae* vetustae
laudes; cedunt quidem fervore transrhenanis
et Rheingaviensibus, eadem autem superant
usus commodis et copia. Generosa praeser-
tim ad pagos *Hemsbach* et *Laudenbach* AS.
Weinheim. Sequuntur tractus AS. *Hoydel-*
berg trans Nicrum. Reliqua sequioris notae.

fen. 35) *Nicotiana tabacum*, *Taback*. 36) *Linum usitatiss.* *Flachs*. 37) *Cannabis sativa*, *Hanf*. 38) *Rubia tinctorum*, *Färberröthe*, *Krapp*. 39) *Isatis tinctoria*, *Waid*. *Crocus sativus*, *Safran*. *Carthamus tinctorius*, *Saflor*. *Papaver somniferum*, *Mohn*. *Brassica napus*, *Reps*. 40) *Cichoreum intybus*, *Zichorie*, *Arachis hypochaea*, *Erdmandel etc.*

---

35) AS. *Heydelberg*; cultura frequens magis ac felix.

36) AS. *Heydelberg*, *Schwetzingen*, *S. Ladenburg*, AS. *Ettlingen*.

37) S. *Wolfenweiler*, *Dit. Fürstenbergenses*, AS. *Pforzheim*, *S. Stein*; *Summitates Hercyniae Brisgov.* (v. supra p. 29. n. 50.)

38) A. S. *Hochberg*, *Bischoffsheim*, *Pforzheim*, *Dit. Fürstenberg*. S. *Philippsburg*.

39) AS. *Ettlingen*, *Pforzheim*, *Durlach*, *Heydelberg*, *Schwetzingen*, *Ladenburg*.

40) AS. *Hochberg*, *Pforzheim*, *Heydelberg*, *Schwetzingen etc.*

REGNI MINERALIS.

Scriptores.

AUG. BAYER Beyträge zur Bergbaukunde. Dresden 1794. 8. 41).

C. F. ENRHAARDT das Badische Mineralreich. (*Magazin von und für Baden*, 1802. p. 105. — 140. p. 285 — 358,

DESSEN Mineralogische Beschreibung des bey Umweg befindlichen Steinkohlengebirgs und seiner Producte. Ibid. 1803. p. 71 — 105,

COSM. COLINI Journal d'un voyage qui contient quelques observations mineralogiques, particulièrement sur les Agats et le Basalte. Mannh. 1755. 8.

CHR. W. GATTERER Zwey Tabellen der pfälzischen Bergwerke vom 1. Quartal 1790 *In cl. Auctoris Technolog. Magaz. Vol. I. Sect. 3. p. 808.*

---

41) Perlustraverat Autor v. Marchion. Badens. regiones ad invitationem Celsiss. Regiminis, ediditque L. c. sua de inventis judicia.

L(ORRENZ.) D(OLLER) Versuch eines Beytrags zur
pfälz. Mineralgeschichte. Heidelberg 1778.
8. 42)

Ignoratae diu et neglectae Majoribus opes patriae subterraneae, quibus utpote procul aberat, quod in aperto grave, humum infra moliri. 43) Primitus ne parati quidem auri vel argenti pretium, nisi ob usum commerciorum, 44) adeoque inversa ratione. Dubia Romanis Germaniae fecunditas, 45) aeris tamen venam repertam memorat PLINIUS, 46) reclusas in agro *Mattiaco* specus quaerendis

42) Specimen oryctogr. sylvae Odonianae praeparat laudat. Dr. ZIMMERMANN, proxime typis evulgandum.

43) TACITI Germ. c. 5.

44) Nostris scil. oris ripae (Rheni) proximis. Ibid.

45) Apposite TACITUS: Quis enim scrutatus est? Ibid.

46) L. XXXIV. c. 1. De aeris voc. significat. apud antiquos in *lectionib.*

argenti venis refert TACITUS. 47) *Salium* vicissim non usus tantum, sed idem magni habitus avi-
deque vel armis et bellis expetitus. 48) Coquendi
certa methodus, 49) locorum et undae sanctitas
quaedam ac religio. 50) *Aquarum medicarum* il-
lustres *Mattiaci* fontes, 51) praeprimis autem *Au-*
relia Aquensis, s. *Thermae* nostrates *Baden-*
ses. 52)

Fodinarum magni Ducatus ante seculum XI
nulla manifesta vestigia. Meminit primum Argenti
prope Wezenloch (*Wiesloch*) Codex Lauresham.

47) ANNAL. L. XI. c. 20. Locum suspectum cen-
set LRSIUS in notis ad TACIT. et Saturnal
L. II; mavult intelligi de *Maciaco* s. *Mazy-*
aco, Africae regionibus.

48) TACIT. ANNAL. L. XIII. c. 57.

49) PLINIUS L. XXXI. c. 7. TACITUS L. 2. Fu-
sius descripta in G. AGRICOLAE de re metal-
lica L. XII.

50) TACITUS l. c.

51) PLINIUS L. XXXI. c. 2.

52) SCHOEFFLIN Alsat. illustrata T. I. p. 564 sq.
§. CCXXII; p. 568. sqq. §. CCXXVII —
CCXXXVII.

sub anno 1094; 53) mineram Auri apud *Heydelberg* inventam ex *Annal. Colmar.* ad a. 1292 notavit FREHER. 54) De *Brisgovicis* plura Diplomata seculi XIII. 55) Prov. inferioris fodinae, lucri certo mediocris, citra seculum XVI aetatem non tulerunt. 56) Iisdem contra temporibus Prov. superioris ditissimae metallorum venae videntur

53) Tom. I. nro. 139. p. 216.

54) Orig. Palat. P. II. p. 86. (Edit. Heidelb. 1613. fol.)

55) SCHORFFLIN Hist. Zaringo-Bad. Tom. 1. p. 228, 229, 238, 239. 249. 253. 261.

56) Fodinam *Cupri* ad montem *Kollenberg* prope *Hohensachsenheim* Stratae mont. a Dynast. *Strahlenberg*. Ludovico II Comiti Palat. venditam ac rursus ab eodem in feudum acceptam 1292 docet Dipl. superstes. *Act. Acad. Palat. Vol. V. Hist. p. 536* sqq. Eandem adhuc 1474. frequentioris negotii ostendit WIDDER (*Geogr. Besch. d. Rpfz.*) P. I. p. 290. Mineram *Plumbi* argentif. ibidem memorat GÜTHER l. c. p. 261. — Defodinis *Argenti* in loco *Breitenhart* prope *Schriessheim* a PHILIPPO Com. Pal. nobilibus quibusd. in feudum collatis 1494. cf. WIDDER l. c. P. IV. p. 400. —

effluxisse, nostris adhuc duraturae. Scilicet AS. *Badenweiler* in locis: *Ballrechten*, *Sulzburg*, *Badenweiler*, AS. *Roetteln*: ad *M. Belchen*; in locis *Wies*, *Hausen*, *Kirchhausen*, *Bürchau*, am *Ropperg zu Marzell*, *Gersbach*, im *Koehlgarten*. — Denique *Fürstenbergenses* in valle *Kinzig*, vix non omnium longe feraçissimae.

Circa metallorum ac Salinarum Regale monendum, ejusmodi primis Imperii Germ. periodis nequitiam extitisse. Originem ab HENRICI IV Imp. regno collatis exemplis deducit cl. HÜLLMANN; 57), domesticum concessionis Imper. FRIDERICI II. pro LUDOVICO Palatino-Bavaro exhibet FREDER. 55) Postmodum jus illud majesticum una cum aliis praerogativis ad ordines devolutum, ipsis

Cupri in loco *Thalberg* apud *Grossachsenheim*.

l. c. P. I. p. 287. *Argenti* ibid. in loco *Belzberg* 1551. l. c. P. IV. p. 401. — Olim et officina *Cupri* (*Kupferhammer*) ad oppidum *Neckergemündt*: l. c. P. I. p. 559. — *Cuprifodinae* quaedam adhuc vestigia ad pagum *Gorxheim* in viciniis oppidi *Weinheim*.

57) *Deutsche Finanzgeschichte des Mittelalters*, p. 61 sqq.

58) *Orig. Palat. P. II. p. 87.*

quidem imperatoribus parum proficuum. Iam vero quaestuosius ubique viget Fodinarum Regale, neque metalla solum, cumprimis nobiliora, sed plerumque etiam semimetalla et cuncta fossilium genera, quibus lucrum aliquod inesse videtur, sibi vindicat. Idem de Salibus, Aquis medicis, Thermis, fluminum metallis ac margaritis. 59) Civitates quaedam Foederis Rhén. Principibus jure supremæ potestatis subjectis, (*den Standesherrn*) jus tantum metallifodinarum ac salinarum sublime (*Recht der Berg-hoheit*) abjudicarunt, transmissis adhuc vectigalibus. 60)

Superest, ut Metallorum ac Fossilium species potissimas pro pagellarum angustia subjiciamus, servata lectionibus locorum notitia. 61)

59) Cf. Illustr. KLÜBER *Staatsrecht des Rheinbundes* §. 335 sqq.

60) Ita Constitutiones S. M. D. — *Bad. Reg. Blatt* 1807. nro. 39 §. 37. 45. 46. — 1809. nro. 14.

61) Metallorum atque fossilium exemplaria, quæ in terris Badensibus reperiuntur, exhibet *Museum M. D. Carollsruhanum*.

Metalla: Aurum nat. fluviatile, *Waschgold*. 62) Hydrargyrum nat. superfic. cum Cinnabaro, *Quecksilberanflug mit Zinnober*. Argentum nat., *ged. Silber*. A. mineralis. rubr., *Rothguldenerz*. Cuprum nat., *ged. Kupfer*. C. mineralis nitidum, *Kupferglanzerz*. C. m. variegat. *Bunt - Kupfer* erz. C. m. pyritaceum *Kupferkies etc.* C. ochraceum rubrum, *roth Kupfererz*. C. o. azureum, *Kupferlazur*. C. o. malachites, *Malachitkupfer*. C. o. smaragdinum *Kupfersmaragd. etc.* Ferrum nativum, *ged. Eisen*. F. mineralis. pyrites, *Schwefelkies*. F. ochraceum haematites, *Glaskopfeisenstein*. F. o. argillaceum pisiforme, *Eisenbohnerz etc.* Plumbum mineralisatum, *Bleyglanz*. Pl. m. antimoniale, *Weisguldenerz*. Pl. m. chalybeum, *Fahlerz*. Wismuthum nativum, *Wismuth*. W. mineralis., *Wismutherz*. Zincum mineralis. blenda nigra, *schwarzes Zinkerz*. Z. m. bl. flava, *gelbes Z.* Antimonium nativum, *Spiesglass*. A. mineralis. griseum densum *Spiesglaserz*. Cobaltum mineralis. chalybeum, *Fabrikenkobalt*. C.

-
- 62) Auri vena necdum apparuit; gravis equidem suspicio cl. *Ehrhardt* de M. *Koehlgarten*. (*Magaz. v. u. f. Baden*. 1802. Sect. II. p. 354). cf. Ejusd. narratio l. c. p. 331.

ochraceum nigrum, *Russkobalt*. C. o. rubrum, *Kobaltbeschlag*. Magnesium ochrac. chalybeum, *Braunstein*. Arsenicum mineralis. pyritaceum vulg., *Arsenikalkies etc.* 63)

Saxa: Saxum Granites, *Granit*. Gneusum, *Gneus*. Sax. Porphyreum, *Porphyr*. S. fornacum, *Gestellstein*. Silex Quàrzum vulgare, *Sandstein*. Calcaréus Marmor, *Kalkstein*. C. M. densum Oolithus, *Kalkspath*. C. Gypsum terraeforme, *Gyps*. C. G. densum, *Alabaster*. C. G. fibrosum, *Gypsschiefer*. 64) Bitumen turfa, *Torf*. Argilla Basaltes, *Basalt*. A. schistus, *Schiefer*.

Lapides: Calcareus Marmor lamellos. spathum, *Kalkspath*. C. Gypsum selenites, *Frauenéis*. C. suillus densus, *Stinkstein*. C. fluor densus, *Flussspath*. Argilla mica, *Glimmer*. A. aluminaris schistosa, *Alaunschiefer*. Talcum pro-

63) *Argentī, Cupri et Ferri* copia ad usum haud sufficit, quum Fodinae Fürstenbergenses *Argentī et cupri* locupletissimae in Commune non censeantur.

64) *Gypsi* quoque frequens desiderium, neque adhuc prosperi conatus. (*Magaz. v. u. f. Baden.* 1802. S. I. p. 153.)

prium, *Topfstein*. T. *steatites*, *Speckstein*. 65)
Barytes ponderosus, *Schwerspath* etc.

Gemmae: Silix Granatus, *Granat*. S.
scorlus niger, *schw. Schoerl*. S. Asbestus Amian-
thus, *Federweis*. S. Quarzum Amethystus, *Ame-
thyst*. S. Q. Crystallus, *Bergchrysell*. S. Q. vul-
gare, *Quarz*. S. Q. Prasius, *Praser*. S. Chal-
cedonius, *Chalcedon*. S. ch. onyx, *Chalcedonyx*.
S. ch. Carneolus, *Carneol*. S. ch. Achates, *Achath*.
S. Chrysoprasius, *Chrysopras*. S. pyromachus,
Feuerstein. S. Jaspis, *Jaspis*. S. J. fasciatus,
Bandjaspis. S. corneus, *Hornstein*. S. spathum
densum, *Feldspath*. S. sp. vitreum, *Feldspath-
würfel* etc.

Terrae: Argilla vulgaris figulina, *Töpfer-
thon*, *Porzellan* - *Fayence* - *Pfeifen* - *Ziegel-
erde*. A. lithomarga, (terra miraculosa Saxoniae)
sächsische Wundererde. Calcarius marga, *Mer-
gel*. C. Creta, *Kreide*. C. friabilissimus, *Mond-
milch*. S. chalcedonius cachalonius terreus, *Ca-
chalongerde*. Silix tripolitanus, *Trippelerde* etc.

---

65) Integram fere *Steatitum* collectionem osten-
dunt *Mussiva Villae Dominicalis (Fayonite)*
in vicin. *Rastadt*.

Salia: Sal fluviatlle, *Kochsalz*. 66) Nitrum nativum, *Salpeter*. 67) Vitriolum ferri, *grüner Vitriol*. V. cupri, *blauer V*. 68) V. alumen, *Alaun*.

---

66) Salis copia minime sufficit. Etenim Salinae *Bruchsal*. vix ultra 7000 cent. pond. per annum largiuntur. Queritur laud. cl. EHRLHARDT de salium profusione ad Thermas Badenses, (*Magaz. v. u. f. Baden* 1802. II. 309.) fontes latentes suspicatur subter gypsi stratis *AS. Durlach* (ibid. I. 134.) tractibus calcareis *AS. Mahlberg*. (ib. II. 323) in viciniis oppidi *Sulzburg AS. Badenweiler*, (ibid. 344) denique sub gypsi str. *AS. Roetteln*. (ib. 354) Salinae vero *Mosbacensis* anno 1756. institutae parcum vectigal. (*WIDDER pfälz. topogr. II. p. 74.*) Salinae nobilis ad oppid. *Bretten* meminerunt Diplomata seculi XIII. (l. c. p. 195.)

67) Olim et Nitri officinae ad pagos *Seckenheim, Käferthal, Neuenheim*, sumtuosae quidem et cum damno derelictae. *WIDDER l. c. I. 216. 311. cf. illustr. GATTERER: Etwas von der Salpeterplantage zu Neuenheim*, in *WUNDT Beschreib. der pfälz. Bergstr. Mannh. 1794. p. 200.*

68) Utriusque olim ad vicum *Schriesheim* dispensiosa negotia. cf. *EJUSD. Bemerkungen über*

Bitumina (Harze): Bitumen lithantrax, *Steinkohle*. 69) B. l. schistosus, *Steinkohlenschiefer*. B. l. lignosus, *Holzkohle*. B. asphaltum terrosum, *Erdpech*. B. tenax, *Bergtheer*. B. asphaltum scoriaceum, *Gagat*.

Petrefacta: Belemnitae, Dentritae, Echinitae mammillares, Entrochitae, Gryphitae, Cornu Ammonis, Pectinitae, Terebratulae striatae et non striatae, Ligna petrificata etc.

Aquae medicae: Prov. superioris: Ueberlingen, Badenweiler, 70) Sulzburg, Gengenbach, Ried-

das Breuningsberger Vitrioltwerk bey Schriesheim, l. c. p. 197.

69) Multum adhuc abest, ut par sit copia desideriiis.

70) Thermis lymphæ ditissima, limpidissima, fontium adinstar Helvet. Favariens. (*Pfeffersbad*). Vindicata quoque loci antiquitas primis seculi XVIII decenniis haud equidem ignorata; cf. B. F. HUMMEL (*Beschr. entdeckter Alterth. in Deutschl.*) c. IV. §. 2. p. 59. sqq. Descripsit cl. Dr. E. L. POSSLT, (*Bad. Hof- u. Staatskalend.* 1786. II. 121. sqq.) fusius post illum

lingen, Maulburg, Weiherherrschaft, Malterdingen, St. Landolin, Oberschaffhausen, Emmendingen, Müllheim, Hauingen, Fischingen, Rippoltsau. 71) — *Prov. mediae*: Griesbach, Petersthal, Antegast, Kleebad, Baden, 72) Langensteinbach. →

---

cl. **PREUSCHEN** (*Denkm. v. alten phys. u. polit. Revol. in Deutschl. Frft. 1787. 8. Zugabe: Frft. 1788. 8.*)

71) *Plerisque parum virium medic. tribuit cl. EHARDT (Magaz. v. u. f. Bad. 1802. II. 329).*

72) *Extat de Thermis Bad. Diss. physico-medica cl. D. KRAFF, S. M. D. a Consil. Aul. edita 1793. Analysin recens instituit cl. KASTNER hujat. Acad. Phys. Professor, proxime typis divulgandam. Loci memorabilia historice prosecutus illustr. KLÜBER S. M. D. a Cons. in rebus publ. hujatis Acad. Ictus Antecessor primarius libello singulari: (Baden bey Rastadt, nach den unterirrd. Gängen und Kammern des Schlosses, n. d. neuesten und künftigen und nach den chemal. röm. Gebäuden und Anlagen der Stadt. Tübing. 1808. 8.*

Prov. inferioris: Zaisenhausen, 73) Langenbrücken, 74) Wiesloch, Amorbach. 75)

Incolarum origines, Coloniae, Numerus,
Civitates.

Scriptores.

Jo. Nic. HEATH Notitia v. Germ. populor. Giessae
1709. 4.

- 73) Undae primitus manifestata virtus anno 1710, dicata Balnea ad usus publicos 1743. a S. D. Wirtenb. cui regio tum paruerat. Postmodum ad S. E. Palat. devoluta et aucta. Prodiit Mannh. 1763. Diss. medica. (WIDDER *pfälz. Topogr.* II. 224) Florescens per aliquot annos favor publicus subito recesserat his ultimis decenniis. Facta nuper ex spec. Mandato S. M. D. aquarum analysis ostendit injuriam nunciata simul spe proximae restitutionis. v. *Magaz. v. u. f. Baden.* 1803. II. 394. sq.
- 74) Lymphae cum priori eadem natura, minores autem vires. cf. l. c.
- 75) Enumerat cl. EHRLHARDT aquas alias Prov. mediae, quibus vires suspicatur. (l. c. 1802. II. 316. 324.) Prov. inferioris olim noti fontes in pago *Neuenkirchen S. Schwarzbach*, (WIDDER l. c. I. 419.) et vici *Weingarten, Aß. Durlach*, (L. c. II. 214.) jam penitus exoleti.

JO. HEIN. STREFFENS Gesch. d. ältest. Bew. Teutschl.
Erfurt. u. Leipz. 1752. 8.

CHRISTI. ERN. HANSELMANN Beweis, wie weit der
Römer Macht etc. in Deutschland vorgedrungen.
Schw. Halle. 1768. fol. — Fortsetzung
des Beweises etc. Ibid. 1773. fol.

JO. DAW. SCHÖEFLIN Vindiciae Celticae. Argent.
1754. 4.

GEO. HASSEL statist. Umriss der sämtl. Europ. Staaten.
II. p. . sq. Grösch. Bad. Reg. Blatt.
1809. Nro. .

Circa primas incolarum origines nihil est, cur
ambiguus aut commentis immoremur. Ipsi quidem
axiomate satis ingenuo se Terrae nepotes, 76) ut
fere Galli ab Dite patre prognatos 77) olim praedi-
cabant. Nostris autem regionibus primum Helve-
tios e Gallis advenas, 78) ab his Marcomannos,

76) TACIT. Germ. c. 2. cf. Illustr. LEIBNITII Bre-
vis designatio meditationum de orig. German.
(*Miscell. Berol.* Tom. I.)

77) JUL. CAESAR de Bello Gall. L. VI. c. 18.

78) JUL. CAES. l. c. c. 24. TACIT. Germ. c. 28.
GROUVER. Germ. ant. L. III. c. 30. M. VULSE-
NI Opp. hist. L. I. p. 5. SCHÖEFLIN Vindic.
Celt. §. 54. p. m. 109.

gentem Suevicam 79) consedissee, documentis idoneis comperimus. Viles deinde Gallorum catervae 80) agrique decumates Romanis tributarii; 81) reliqua Cattorum. 82) Pulsis denique Romanis Alemanni regionum Domini per annos fere CCL., praevalentibus Francis a pugna Tolbiacensi sub imperio perstiterunt, 83) Gentis igitur conditores

---

79) CLUVER l. c. c. 2, 24, 30. SPENER Germ. ant. L. IV. c. 2. §. 4. Mascov. *Geschichte der Deutschen*. T. I. L. II. §. 11. L. VIII. §. 53. n. 2. SCHOEFFLIN Alsat. illustr. T. I. p. 103. sq.

80) TACITI Germ. c. 29. fin.

81) TACIT. l. c. CLUVER l. c. c. 4. SCHROEFFLIN l. c. p. 174. §. 92. p. 241—248. §. 210—221.

82) A dextris Nicri inter Rhenum et Moenum. v. TACIT. Germ. c. 30. HANSELMANN *Beweis etc.* §. CXIX. SATTLER, *Geschichte d. Herzogthums Wirtemb.* I. pag. 127. — Quinimmo Marchiam v. Badens. cum vicinis Wirtemb. et Palat. regionibus *Cattis* adsignant: JODOC. WILICH. Comment. ad Tacit. Germ. (additus *Beati Rhenani* Rer. germ. LL. Argent. 1610. 8.) p. 573. sqq. MICH. BEUTNER ad Taciti Germ. p. 174. SPENER notit. Germ. med. c. IV. §. 20.

83) SPENER Germ. ant. L. IV. c. 11. §. 15. n. (2) HEATIUS l. c. P. III. c. 1. §. 3. ibique alleg.

Alemannos crediderim, Francorum licet sanguine et crebris aliarum gentium adventibus ac hospitibus mixtos. 84) Nec adhuc sobolem germanam prae-

KOELER Diss. de Fatis Ducat. Alemann. et Suev. *Mascov Gesch. d. Deutschen* L. XVI. A. XXXVI. p. 243. usq. SCHOEFFLIN *Alsat. illustr.* T. I. p. 267. p. 376.

- 84) Eductae primum et saepius coloniae Saxonum rebellium, jussu Caroli M. per Franciae provinc. distributae. Locorum exinde residua vocabula: *Großsachsen, Hohensachsen, Litzelsachsen, S. Weinheim; Flursachsen, S. Boxberg etc.* v. *Annales Francor. Petaviani* ad a. 782. cf. ECKHARDT *Comment. de rebus Franc. orient.* T. I. p. 687. 697. 773. 779. 795. T. II. p. 34. 59. KOEHLER Diss. de Saxon. transplantatione sub Carolo M. facta. Goetting. 1748. Postmodum Gallorum ac Batavorum exules desolatas bello regiones magnis agminibus petierunt, amice recepti, necessitatibus adjuti, civibus adscripti, adeoque privilegiis dotati. Horum studiis ac industria urbes, oppida, pagi resurrexerunt, cumprimis *Mannheim, Schönau, Friedrichsfeld, Pforzheim, Durlach, Mühlburg, Friedrichsthal; Staffort, Welschneureith etc.* WIDDER *pfälz. Topogr.* I. p. 94. 217. 350. *Sachs. Gesch. v. Baden.* V. p. 46. 47.

ter superioris Hercyniae tractus facile agnoveris. 85)

Incolarum pro natura soli miranda sane multitudo, scriptorum licet narrationibus frequenter exaggerata. Nimirum stupefacti tot nationum alluvie, vix non Deucalionis miracula suspiciebant, 86) Neque parum amplificavit Romana ambitio, secunda convinci. 87)

85) *Versuch über das Breisgau*, III.

86) *Suevorum* gentem longe maximam ac bellicosissimam centum quotannis armatorum millia bellandi causa suis ex finibus eduxisse memorat JUL. CAES. de B. G. L. IV. c. 1. Tenebant autem tunc Suevi paene tertiam Germaniae partem. TACIT. Germ. c. 38. 45. CLUVER l. c. L. III. c. 24. ibique alleg. *Aethicus Geogr.* KOEHLER l. c. §. 1. cf. JUL. CAES. de B. G. L. I. c. 29. — In celeberr. illa pugna cum JUL. IMP. octo reg. Alemannor. junctae vires 35000 armatorum numerum non excedebant. AMMIAN. MARCELL. L. XVI. c. 10. — *Longobardorum* Italiae potissimam partem occupantium vix ultra 4000. GREGOR. TURONENS. L. IV. c. 35. *Plura in lect.*

87) *Exempla* apud SUTON. in Caligula c. 47. cf. EUTROPI. L. VII. cap. 12. TACITI Agricola. c. 39. Excerpta e DIONE L. XVII. apud MAS-

Civitatum eis Rhenum antiquitus omnino nulla, si Romanorum quasdam exceperis Germanis obtrusas. 88) Quippe quos oppidorum osores testimoniis acceperimus, omniumque infestissimos nostrates Alemannos. 89)

Attenuatam Francorum viribus ac duritiâ populosam gentem refecit aetas et addita victorum manus. Adaugebat Regum et Ecclesiae mutuus in regiones favor; surgere Palatia, Villae, Monasteria Mansiones; excrescere in Urbes, Oppida, Vicos, Pagos; foveri agricultura, commercia, artes. Rursus interitum minabatur novus calamitatum turbo; Diffidationum ferrea secula, Principum et ur-

cor *Gesch. d. Deutschen*, L. V. §. 6. n. 4. —
Literae V. PROBI Imp. ad Senat., Rom. VO-
PISC. in vita Probi c. 19. Lit. MAXIMINI Imp.
I. CAPITOL. in Maximino.

88) EUTROP. Brev. L. VIII. c. 2. VOPISCUS in Probo, c. 13. Praecipuae nostris Aurelia Aquensis (v. supra p. 75. n. 61.) et Lupodunum (*Ladenburg*). cf. M. FRIEHE comment. de Lupuduno, antiquiss. Alemanniae oppido. Heidelb. 1618. fol.

89) TACITI Germ. c. XVI. AMMIAN. MARCELLIN. L. XVI. c. 3. L. XIX. c. 2. SCHOEFFLIN Alsat. illustr. T. I. p. 85. §. 111. p. 179. §. 191.

bium atrocissimae contentiones, bellum sacrum tricennale, Gallorum denique crudelissimae vastationes, viribus adeo domesticis haud reparabiles.

Primis igitur seculi XVIII lustris de frequentia non agebatur, satis erat agris reperiri mortales. Maturari mox incrementa, duplicari numerus et ultra augeri. Collapsae restitui civitates, ornari, amplificari. Neque multum obstabant physicae calamitates, frigus, eluvies, annonae sterilitas; breviter bella facta humanius et rarae migrationes. 90) Quod reliquum est, civium ac civitatum frequentiam, terrarum diversam culturam, jugera, pecorumque multitudines tabulis ad calcem subjectis exhibemus. 91)

---

90) Satrap. Palai. unae *Mosbach* et *Boxberg* civium 1283 intra decennium 1776-1786 migrando perperiderunt, reliquis integris. Quinimmo Civit. *Heydelberg* Satr. *Bretten* et *Ladenburg* per idem decennium 1290 auctae extiterunt. TRAITTEUR über die Bevölkerung der Rheinpfalz. p. 96. sq.

91) Transscripsimus authenticas, recentissimas, nobis benigne concessas, nec adhuc publicatas.

Victus, Quaestus, Operae, Commercialia.

Scriptores praeter antiquos passim allegatos:

CHRIST. MEINER'S Histor. Vergleichung des Mittelalters etc. Hannov. 1793. Vol. II. Sect. VII.

F. C. J. FISCHER Gesch. des deutschen Handels. Leipz. 1785-92. IV Vol. 8.

C. D. HÜLLMANN Deutsche Finanzgesch. des Mittelalters. Berlin 1805. 8.

J. F. ZELLER Die Neckar - Rhein - und Main - Schifffahrt etc. Heilbronn 1809. 8.

Pauca desiderat vitae levamen, perplura commoditas jucunditasque. Prima populi rudimenta notissima praeterimus, cuilibet e scriptoribus facile repetenda. 92) *Victus* autem ratio parum mutata seculis insequentibus, siquidem adhuc quartodecimo principum adeo ministeriales infimae nostrati

---

92) JUL. CAES. de B. G. L. IV. c. 1. 2. P. MELA L. III. c. 3. FLINIUS Hist. N. L. XIX. c. 1. TACIT. Germ. c. 15, 16, 17. Annal. II. c. 62. DIO CASIUS H. R. c. 71. HERODIAN. L. VII. c. 2. AMMIAN. MARCELL. L. XVIII. c. 2. ISIDOR. Orig. L. XIX. c. 23.

plebeculae posthabiti, 93) Solis regum et optimatum mensis opima fercula Siculaeque dapes, luxuries incredibilis, Bachanalia, Orgiae. 94) Sero gentile vitium concedere honestati, principum in aulis diutissime superstes. 95) Annonae plerumque vilitas, haud raro ingens abundantia, praeclara servandae cura. 96)

Habitandi modus parum conveniens cultiori vitae, urbium ac oppidorum malesana constructio; aedificiorum, si paucissima cum templis exceperis, vel onusta magnificentia, vel variegata deformitas; intus immundities tristisque aspectus. 97) Viarum publicarum squalor et sordes et halitus pestiferi. 98) Neque ipsis Principum palatiis edi-

93) AEN. SYLVII Opp. p. 728. MEINERS l. c. p. 88. sq.

94) MEINERS l. c. p. 98. sq.

95) H. TH. LEODII annales de reh. gest. Frider. Palat. p. 90. v. MOSER patriot. Archiv. V. B. p. 482. sq. MÜLLER annal. Saxon. p. 81.

96) LATHER de Censu. L. III. c. 7. ZEILER (*Reisebuch*) T. I. p. 210, 217, 500. MEINERS l. c. p. 35. sq.

97) MEINERS l. c. p. 109, 114 sq.

98) Ibid. p. 112. sq.

tisve nobilium castris ulla opportunitas, nisi purior aether. 99) Agrestium vix non penitus absoluta miseria. 1)

Cultus et ornamentorum praematura cupido in libidinem et luxum ocius prorumpens, seculis XV et XVI. fastigium adepta. 2) Voluptatum iisdem temporibus ad furorem usque insania, lautiores equidem proceribus, haud deliciores. 3)

Quaestus et operae servorum et sexus; 4) femina-

99) ULR. DE HUTTEN Epist. ad Bilibald. Pirkheimer.

1) Mobilibus plerumque adcensebantur sepimenta fragilium penatium. DREYER Miscell. p. 78.

2) *Samml. d. Reichsabshiede* T. II. p. 26, 31, et passim. MÜLLER *Reichstagstheater unter K. Maximil. V.* III. c. 13. p. 57. FISCHER l. c. T. II. p. 653. T. IV. p. 727. sq. MEINERS l. c. p. 136, 145, 152. sq.

3) ULR. DE HUTTEN Dialog. de Aula. p. 178. sq. MEINERS l. c. p. 154, 160. sq.

4) Leg. salic. Tit. XI. §. 6. Bojar. et Burgund. Tit. X. MABILLON de re diplom. L. IV. Breviar. rer. Fiscal. Car. M. ap. LEIBNITZ. p. 318. CLEFFEL Antiquit Germ. c. 3. §. 4. p. 131. Capitul. Reg. Franc. ap. BALUZ. Tom. I. §. 43. GUDENI Cod. diplom. mogunt. T. I. p. 349. Breviar. rer. Fiscal. C. M. l. c. C. 49.

rum quoque illustrium nobilis occupatio radius et
 acus 5). Mox ortis civitatibus opificum concursus,
 aemulatio, fama, dignitas et honos. 6) Summae
 per quinque secula gentilis industriae laudes, ut
 omnium adeo inventorum ac artium uha per or-
 bem mater Germania celebraretur. 7)

Commercia olim peregrinis Judaeisque com-
 missa Carolingor. auspiciis popularibus vindicari. 8)
 Insistere successores, ecclesiae, optimates. 9) Ad-
 auctae liberaliter civitatum immunitates, collata
 jura autonomiae, stapulae 10), teloneorum 11),

---

5) EGINHARDI vita CAR. M. L. 4. SCHMIDT *Gesch.
 d. Deutschen*. T. II. p. 98.

6) FISCHER l. c. p. 377. sq.

7) Ibid. T. II. p. 506. sq. MEINERS l. c. p. 47.
 p. 69. sq.

8) Capitul. Carol. M. plurim. locis.

9) MEUSEL prolus. de praecipuis commerc. in Germ.
 epochis c. 6. FISCHER l. c. p. 150. Ejusd. acta
 deposit. Wenceslai etc. p. 57.

10) S. P. P. Geschichte des Handels der Stadt Er-
 furt. p. 89.

11) FISCHER *Gesch. d. deutsch. Handels*. T. I. p. 376.
 sq. MEINERS l. c. p. 17. sq.

emporii 12), nundinarum 13), commeatus 14, conductus 15), monetarum 16) et fori 17). Profecta negotia civium studiis, concordia, fide. Initae societates 18), icta foedera, praesertim Hanseaticum et Suevico-Rhenanum 19). Accedebant immensae fodinarum gazae 20), Judaeorum proscriptiones 21),

- 12) De differentia Stapulae et Emporii v. l. c. T. II. p. 292. sq.
- 13) Nundinae cum primis institutae in vv. Regum palatiis ac domaniis, pariter in episcopalibus, Abbatibus, Monasteriis (nostris mercatu nobile Laureshamense) denique principalibus Dynastarum villis. HÜLLMANN l. c. p. 83. sq. FISCHER l. c. T. I. p. 356. sq.
- 14) FISCHER l. c. p. 339.
- 15) MOESER *Osnabr. Gesch.* T. I. p. 370.
- 16) FALKENSTEIN *Antiquit Nordgav. Cod. dipl.* p. 18. MOESER l. c. *Docum. ad Tom. I.* n. 7. p. 14.
- 17) FISCHER l. c. p. 341.
- 18) Ibid. p. 335. sq.
- 19) Ibid. T. II. p. 6, 68, 228, 252, 256. sq.
- 20) FISCHER l. c. T. I. p. 270. sq. p. 496. sq. T. II. p. 114, 319, 481, 635. sq.
- 21) STEINHOFFER *Wirtemb. Chronik.* T. I. p. 60. sq. MÜLLERS l. c. p. 23. sq.

seculique luxuria. Sequebatur inventorum immortalium augusta series; artis typographicae 22), sculptoriae 23), horologii portatilis 24), pyxis nauticae 25), pulveris pyrii 26), fistulae lethiferae 27), aliorumque diversi generis infinita multitudo 28). Postrema cambiorum et cursus publici instituta 29). Universus fere terrarum orbis Germanis tributa-

- 22) JOH. GUTTENBERG Mogunt. circa ann. 1440. BREITKOPF *Gesch. d. Erfind. d. Buchdrucker. kunst.* Leipz. 1779.
- 23) Circa 1448. DOPPELMAYER v. Nürnberg. *Mathem. u. Künstl.* p. 181. sq. Cum imaginib. ligno et aeri incisis quaeestuosa Germanis commercia. HAEDEBERLIN. *Reichshist.* Vol. IX. p. 55.
- 24) Norimbergae 1510 a. PETRO HEER, BECKMANN *Beytr. zur Gesch. d. Erfind.* I. p. 316.
- 25) FISCHER l. c. T. I. p. 107. Conf. (F. MOLTER) *Beytr. zur Gesch. und Literat. aus einigen Handschr. der Markgräfl. Badischen Bibliothek.* p. 4. sq.
- 26) BEAT SCHWARZ 1350. FISCHER l. c. T. II. p. 313. sq.
- 27) BECKMANN l. c. p. 362.
- 28) FISCHER l. c. T. IV. p. 334 - 420.
- 29) FISCHER. l. c. T. II. p. 525. sq. p. 655 sq. T. IV. p. 895. sq.

rius, plaustri obtectae viae, aquae navigiis 30). Consummata felicitas seculo XVI; vicinus occasus. Videlicet ita comparatum est in rebus humanis, ut iisdem propemodum de causis et prosperentur et ruant. Ipsas evertit opes opulentia, virtutem vires confregerunt. Inclyta pacis bellicae artibus formidine nominis ac splendore, semet ipsam corrumpere atque destruere, priusquam ab aliis impune peteretur, facilisque praeda fieret respublica moribunda. Nutantem quassabant adventitiae calamitates, reperta cumprimis India occidentalis 31), novus in orientalem trajectus, Batavorum et Anglorum accumulatio felix, auxilliis adeo germanicis adjuncta 32); fodinarum defectio 33), monetae fraudes 34), domestica sacrorum dissidia, seculares motus et bel-

---

30) Ibid. T. I. p. 538. T. II. p. 216. 415. 441. 446. 609. sq. T. III. p. 244. 405. 578. 600. sq. T. IV. p. 28. 52. 855. sq.

31) SCHMIDT *Geschichte der Deutschen*. Vol. IX. p. 111. sq.

32) FISCHER l. c. T. I. p. 109. sq. T. IV. p. 422 - 458. p. 419. sq.

33) Ibid. T. IV. p. 224. SCHMIDT l. c.

34) FISCHER l. c. p. 576. p. 681 - 724. p. 765. sq. MEINER l. c. p. 24. 29.

lum denique feralē, salutis et gloriæ novissimum
tempus. Etenim sui adinstar orbis aguntur mortaliū
vices, durabile nihil est:

Ex alioque alius status excoipere omnia debet,
Nec manet ulla sui similis res: omnia migrant,
Omnia commutat natura et vortere cogit.

LUCRET. L. V. 827-829.

Insignis à pace Westphalica Germaniæ Metá-
πορφωρίς. Prodire pauperior et obnoxia, clemen-
tior eadem et in speciem cultior. Communicata
latius vitæ commoda fruendique facultas. Neque
enim absque plurimorum ope reparanda clades,
beneficiis, privilegiis invitandi coloni. Tum quoque
neglectis suis honos novaque addita civium clas-
sis. Commercio atque industriæ si non par
fama, attamen existimatio, profectus et lucrum.
Nostris olim utriusque exiguae laudes, idque non
gentis vitio sed fati. Siquidem nulla unquam his
oris civitas libertate pollens, vicinarum contra præ-
potens ambitio, diutina bella, principum alienæ
plerumque curæ adeoque haud raro infestus ani-
mus 35). Potissima semper in solo fertilī salus,
splendida minus magisque tula.

---

35) Ibid. T. II. p. 231. HAEGERLIN *u. Reichshist.*
Vol. XIX. p. 39.

Fabricarum jam nihilominus numerosa varietas et ampla nogotia. Nobilis industriae fama civitas Pforzheimensis. Materies et opera: linum 36), lana 37), xyлина 38), pelles et coria 39), ligna 40),

---

36) Fila (*Garnspinnerey*) Murgthal, Ettenheim, Badenweiler, Hochberg, Roetteln. — Damascena, (*Damast*) Neuburg prope Heydelberg. Insolantur praeprimis in locis Rüppur, Durlach, Pforzheim, Schopfheim, Emmendingen, Mannheim, Neuburg, Schönau. etc. Charta lintea, Ettlingen, Emmendingen, Carlsruhe, Rastadt (*Papier-maché*) Weinheim: aunt et aliae fabricae peregrinis concessae.

37) Pforzheim, Lahr, Mannheim, Schönau etc.

38) Loerrach, Pforzheim, Binszen, Lahr, Breyssach, Werthheim etc.

39) Pforzheim, Durlach, Rastadt, Rüppur, Heydelberg, Neckergemündt, Wiesloch etc.

40) Instruendis navigiis, aedificiis et omnes ad usus. Hercyniae valles cum primis *das Murgthal*, Gernsbach etc. Plurima quoque ex ligno sculpta in iis vallibus agrestium industriâ per hyemale tempus, horologia etc. — Praeterea frequentissima e coctiones olei resinosi (*Theerbrennereyen*) et ciner. clavellat. (*Pottaschsiedereyen*), (*Jacc, zasmunt-Besch. d. Murgthals*),

metalla 41), vitra 42), figlina 43), saxa 44),
gemmac 45), cocta cerevisia 46), aceta 47), liquo-

-
- 41) *Aurea et argentea cultus delicatioris ornamenta et minuta suppellex (Bijouterie und Quinquallerie)*, cum primis horologia, Pforzheim. — *Cupri*, Kork, *Arsenici et Cobalti* etc. Holzach, Gengenbach, vallis Dörrenbach. — *Ferri et Cchalybis*, Rastadt (*Engl. Stahlfabrik.*), Fila ferrea (*Eisendrathzug*) Schopfheim. — Cudendo et fundendo ferro (*Eisenlämmer und Eisen-schmelzen*) Bühlenthal, Pforzheim, Kleinsteinbach, Gaggenau, Kandern, Hausen, Oberweiler. Recudendo ferro usitato (*Flautenschmiede*) Löf-fingen, Kleinsteinbach.
- 42) Gaggenau, Gengenbach, Holzach.
- 43) Pseudo-porcellanica (*Fayence*) Durlach; Testa-cea (*Steingutfabrik und Krugbäckerey*) Rothenfels. — Fictilia (*gemeine Töpferwaaren*) ubique; eminent fictilia oppidi Neckergemündt.
- 44) Marmora. Baden, Welmlingen, Effringen, Tannenkirch. — Molares struendis aedificiis aliosque ad usus, ubique terrarum; eminent lapidicinae in locis Baden et Heydelberg. —
- 45) *Gemmae* Carlsruhe (*Stetnschleiferey*) Freyburg (*Granatschleiferey*) Michellbach (*Granat- und Korallenschleiferey*).
- 46) Mannheim, Heydelberg etc.
- 47) Heydelberg, Mannheim, Kaefertthal.

res varii 48). Praeparata chemica salis ammoniaci 49), mirabilis 50), vitrioli 51), sacchari Saturni 52), nitri 53), pulveris pyrii 54), tartari 55), pigmentorum 56), etc. Quae tuosae praeterea fabricationes nicotianae 57), rubiae 58), cerae 59), candelarum et saponis 60) etc.

Praecipua commerciorum in trajectu momenta (*Speditionshandel*) 61), Favet apprime regionum op-

- 48) Nobilissima fama liquoris extract. cerasor. (*Oberländer Kirschgeist*).
- 49) Pforzheim.
- 50) Ibid.
- 51) Schriesheim.
- 52) *Bleyzucker*, (Acetite de plombe.) Kaeferthal.
- 53) Varis locis ambulatoriae.
- 54) Pforzheim, Werthheim.
- 55) Werthheim (*Weinsteinraffinerie*).
- 56) Pforzheim et variis locis prov. super.
- 57) Carlsruhe, Durlach, Lahr, Leimen prope Heydelberg, Mannheim.
- 58) Heydelberg, Durlach, Weingarten, Gretzingen, Mühlburg etc.
- 59) Heydelberg.
- 60) Carlsruhe, Grünwinkel.
- 61) Unius civit. Mannheimensis catalogus trajectorum 163, 538 centena pondera ostendit a calend. Sept. 1807 ad calend. Sept. 1808.

portunitas, adiecit incluta regiminis vigilantia, Egrege prospectum viis publicis, fluviorum commodis, emporiis 62), nundinis 63) rei rhedariae, caeterisque commeatus et commercii adminiculis. —

Exportantur e terris Badensibus: ligna 64), frumenta 65), vina 66), liquor cerasorum, siccatae fruges, amygdali, castaneae, nuces, olea, lina, nicotiana, rubia, pecora, pisces, pelles, coria, opera metallica 67) saxa, gemmae, polita varia

62) Potissima locis Mannheim, Schroeck, Kappel, ubi et frequens Rheni trajectus, Freystaett.

63) Mannheim, Heidelberg, Carlsruhe. Baden, Freyburg; minores mercatus ubique locorum.

64) Maxima longe cum Batavis negotia e locis Pforzheim, Rastadt, Steinmauern etc. Amplissima quoque lacra Herciniae regionib. ex horologiis aliisque sculpt.

65) Ad Batavos, Gallos et Helvetios; eminent mercatus civitatum. *Provinc. super.* Ueberlingen, Villingen, Moeskirch, Müllheim, Loerrach, Freyburg, Emmendingen etc. *Provinc. mediae,* Bruchsal, Durlach, Ettlingen, Offenburg etc. *Prov. infer.* Heydelberg, Bruchsal, Mosbach. etc.

66) Ad Batavos et septentr. Germ. regiones; olim. et mari libero vinorum ingens copia transmarinis advecta.

67) Nobilissima commercia civit. Pforzheim,

(*geschliffene Waaren*), vitra, figlina, vitriolum, aquae medicae etc. — *Importantur*: vina gallica aliaque exotica, fruges hesperiae, (*Südfrüchte*) aromata, condimenta, medicamina; equi, bubula, pisces marini; panni exquisitiores, xylina, sericea, ferrum, chalybs; charta lintea, merces variae cultus elegantioris (*Galanterie-Waaren*), aliaque fomenta luxus innumera. — Computationem restituunt ex trajectu lucra.

Reditus, Vectigalia.

Reditus universi M. Ducatus: = 2,953,936 flor. rhen. 68) Proveniunt: ex solario (*Grundsteuer*) regalibus cursus publicis salinarum, fodinarum etc.; additum nuper vectigal extraordinarium, de civium redditibus (*Einkommensteuer*) 69).

Adauctis nimirum aerarii publici dispendiis impar vectigal, siquidem quarta fere reddituum pars receptis annuis stipendiis (*übernommene Pensionen*) e provinciis recens acquisitis, absumitur. Effecit prudentissimum oeconomiae systema, ut gravissimis hisce temporibus chirographa publica 1,127,000 floren. summam adaequantia, paucis ab-

---

68) Bad. Reg. Blat. 1808. Nro So. Beyl. A. p. 235 sq.

69) Ibid. cf. et Nro 32. 39.

hinc diebus Carollsruhae publice concremari potuerint 70).

Res militaris.

Veteris Marchionatus universae vires militares millenum numerum vix excedebant 71), modice amplificatae constituto Electoratu. Jam vero lege Foederis Rhenani octo millium auxiliares praescripti 72) bello praesenti 10,000 multitudinem exsuperant.

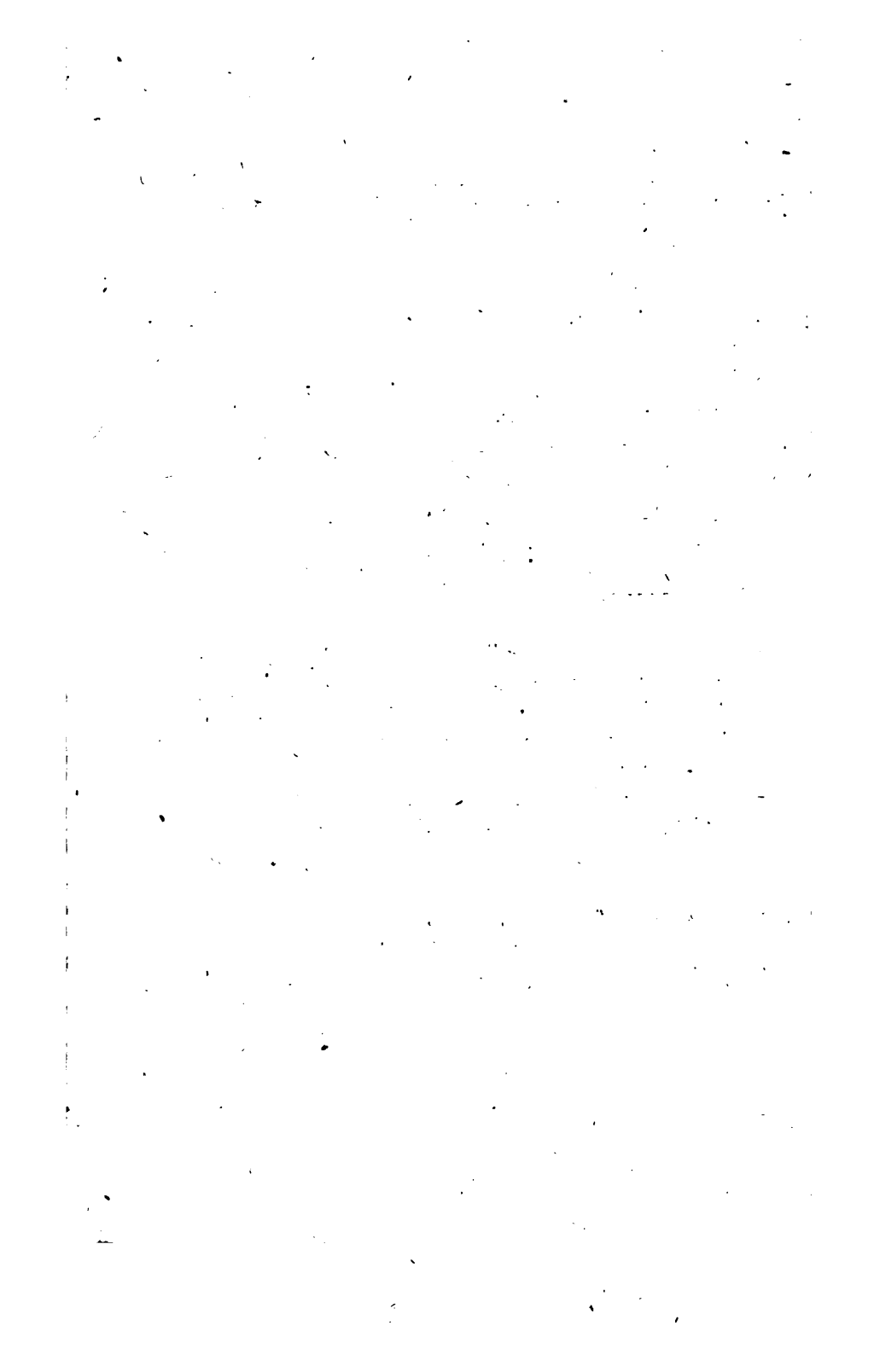

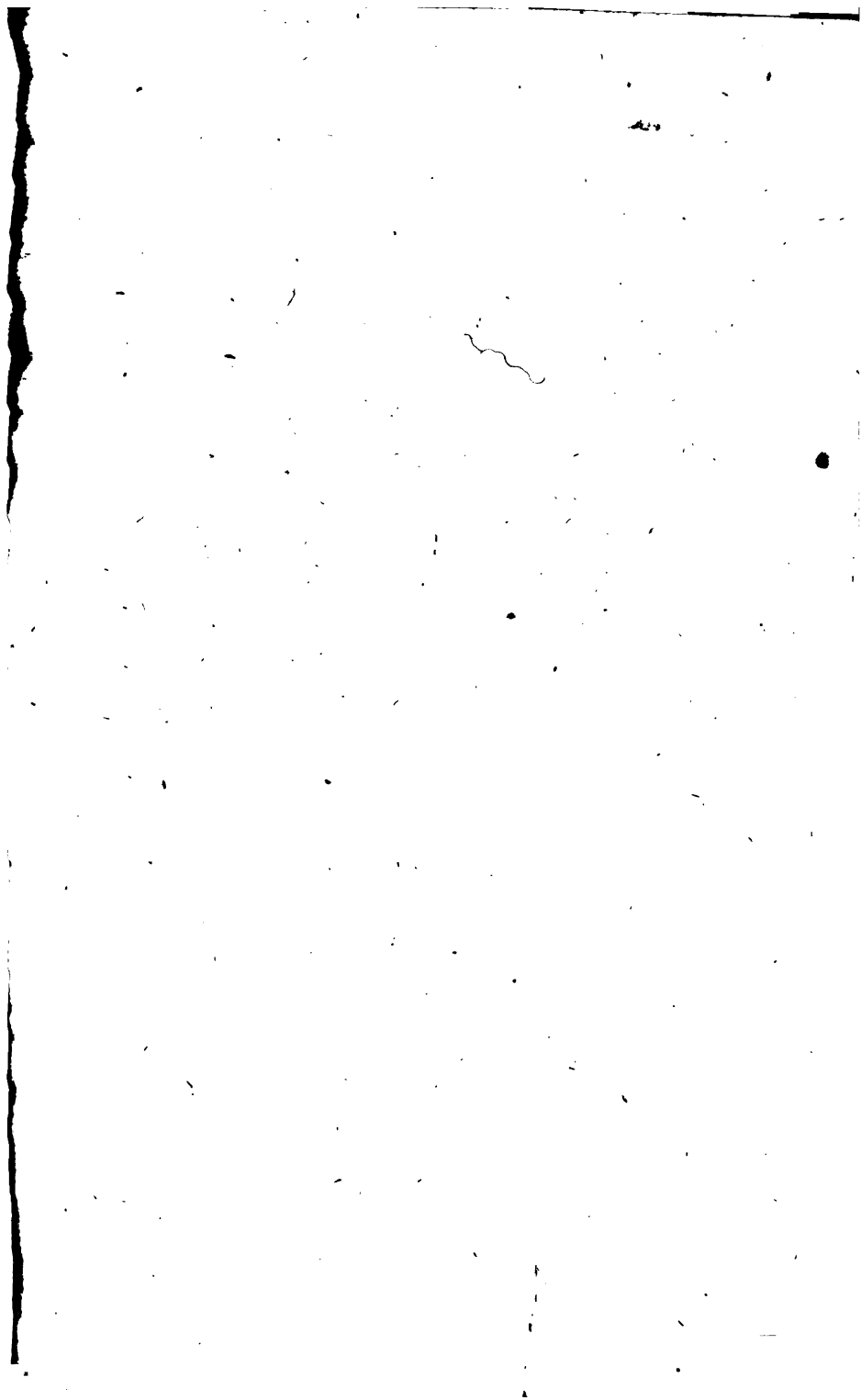
70) Ibid. 1809. Nro. 36. — Reditus V. March. Bad. 1,200,000 aestimavit cl. BÜSCHING. (*Erdbeschr. Hamb. 1790*) Vol. VII. p. 488.) Eosdem deductis transrhenanis 1,469,039 fl. cl. HOECK (*Statist. Uebers. d. deutsch. Staaten. Basel 1800.* — Reditus istos transrhenanos univers. 24000 fl. censet cl. DE HOFF (*das teutsche Reich vor der franz. Revolution und nach dem Frieden zu Lüneville. P. 1. p. 178. sq.*

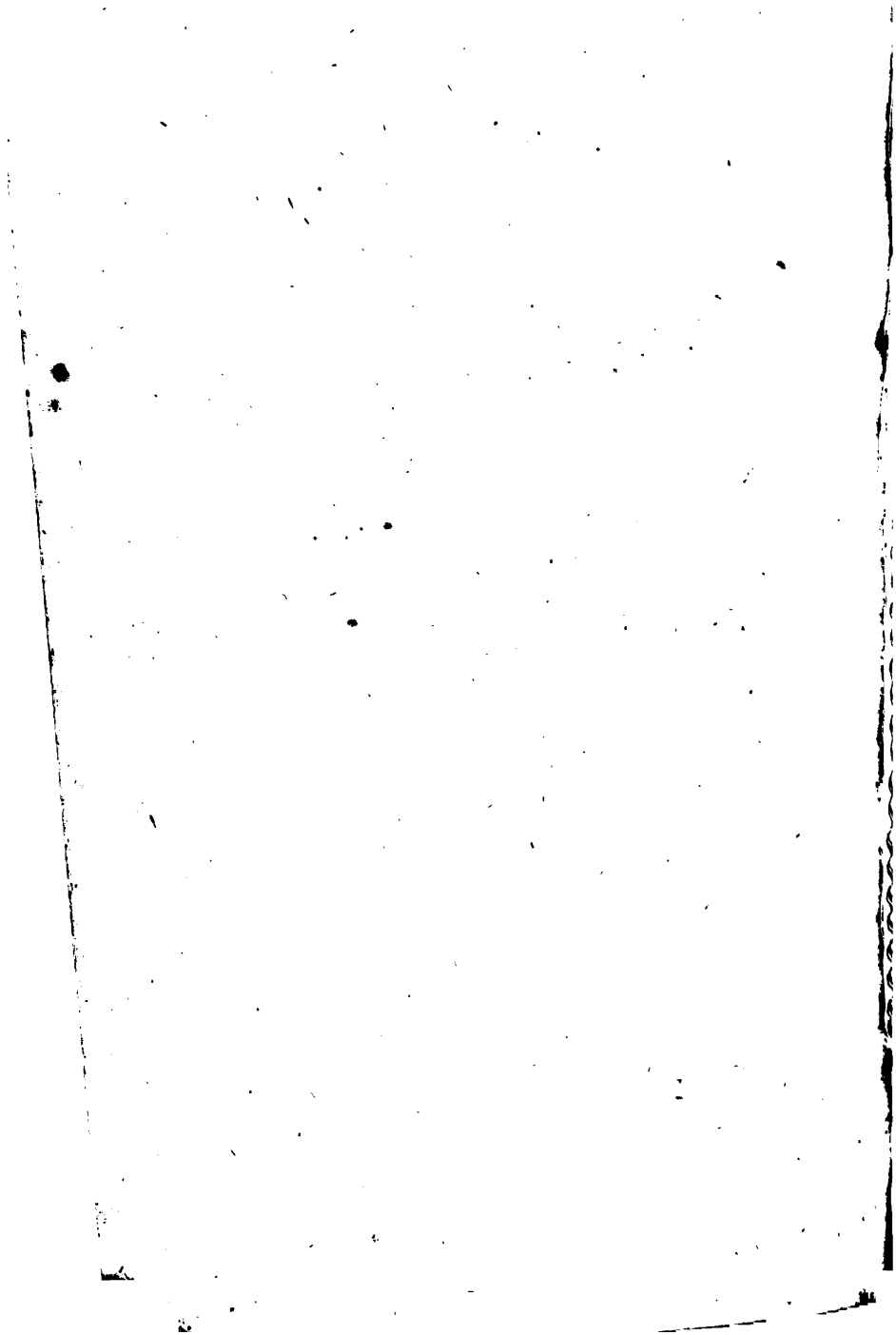
71) BÜSCHING l. c. HOECK l. c.

72) Art. XXXVIII.

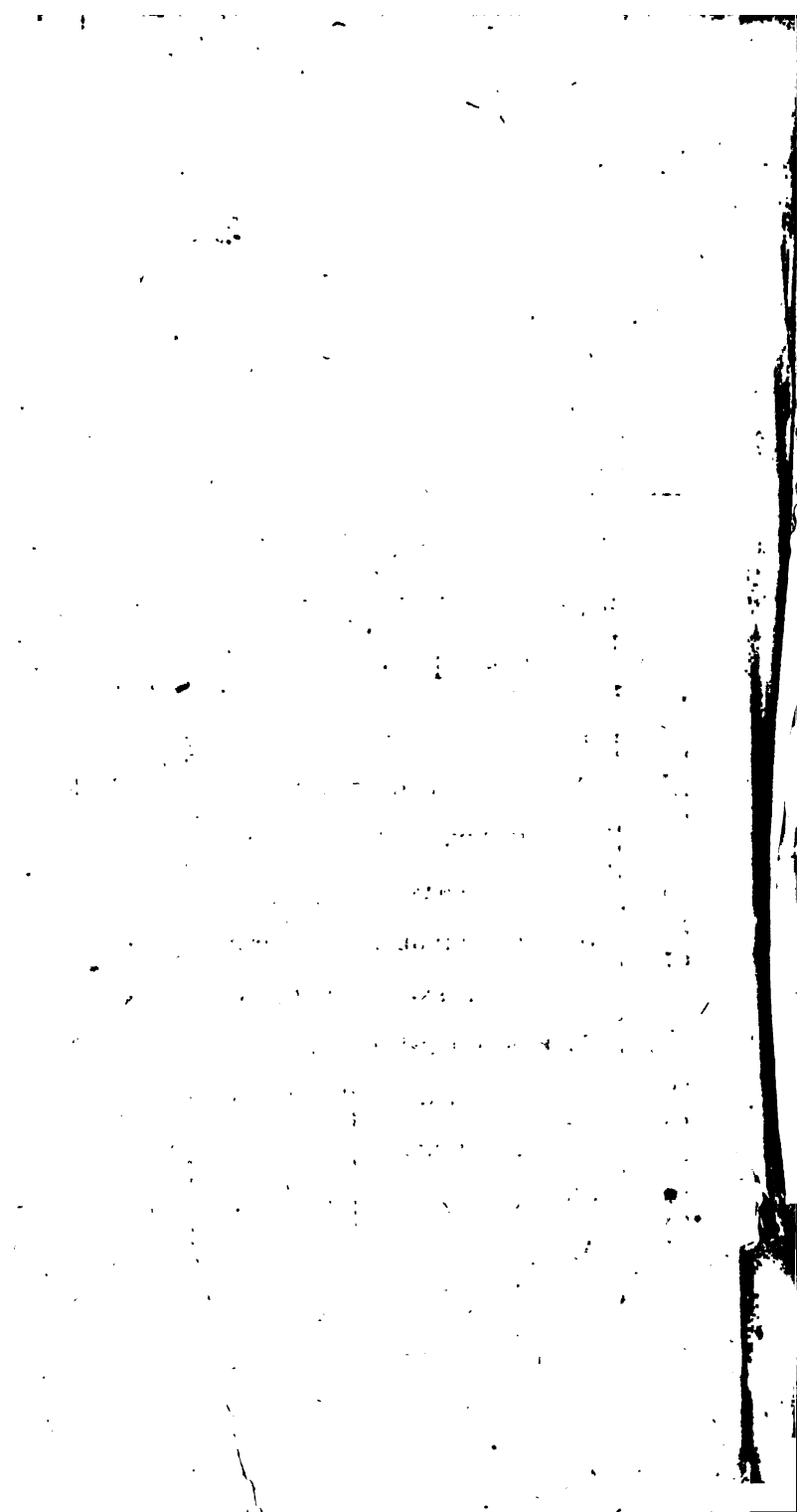

956	2,226	6,188	2,976	6,119	2,231	20,696
.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.
582	1,307	2,206	908	2,463	1,174	8,640
.	.	.	.	.	.	.

Mar. 1. 4000. 1. 2000. 7. 1000. 17. infra. 16. Catho-
maxime autem in A. S. Waldshut, ut vel errorem
, Ueberlingen, Villingen. Confess. August.
exus masculi per omnes fere AS. notabilis abuna-
hr, Constanz, Emmendingen et Müllheim. —
n paucitas in AS. Beuggen, Böhlingen, Heiters-

02

4,204	8,766	67,600	18,511	63,702	4,797	191,247
-------	-------	--------	--------	--------	-------	---------

1. sal, ruhe, Durlach, Ettlingen, Philipps-

eng, ch, Gernsbach, Oberkirch.

C, arlsruhe, Durlach, Ettlingen, Kork,

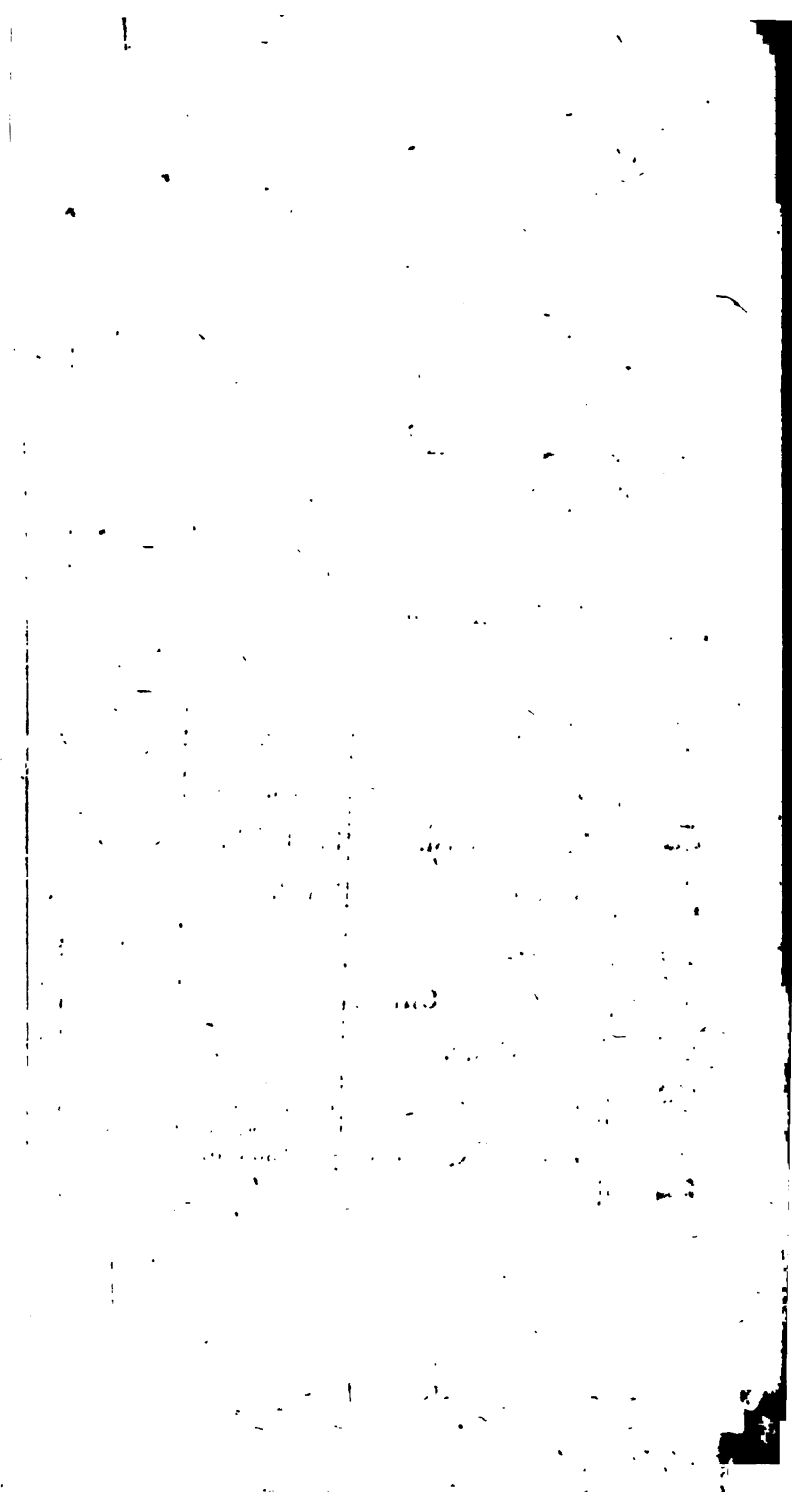
is, Bühl, Ettlingen, *Gengenbach*, Lahr

lsruhe, Durlach, Ettlingen, *Kork*, Mahl-

gen, Oberk., Offenb., Pforzheim, Stein.

gen, Gengenbach, Mahlberg, Offenburg,

genbach, *Oberkirch*.

V I N

ergemündt.

Waibstadt, Heydelberg, Schwetzingen,
Helveticae. g.

Schwetzingen, Weinheim, Ladenburg.

io. Aliter i

nenon. Me, Ladenburg.

dominii A, g, Waibstadt, Gochsheim, Heydel-
arschwarzach.

Waibstadt, Heydelberg, Schwetzingen.

, Waibst, , Wertheim, Waibstadt, Gochsheim,
en, Ladeng, Schwetzingen, Ladenburg

, Waibst, , Miltenberg, Waibstadt, Heydelberg,
ergemünd, Ladenburg.

, Heydelrg, g, Heydelberg.